

אחדות

XXXII. ÉVFOLYAM, 156. SZÁM • 2022. JÚLIUS • 500 Ft
5782. TÁMUZ • תמוז תשפ"ב • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Elhivatottság, gyereknevelés és a szomszéd füve

YOSSI GRONER rabbival,
a Rebbe titkárának fiával
beszélgettünk

BÖJTŐL BÖJTIG: A HÁROM GYÁSZHÉT

JUDAIZMUS AKADÉMIA Augusztusban indul a Jewish Masterclass Akadémia

KÓSER KONYHA DUBAITÓL DEBRECENIG

A Hamsza étterem szakácsával beszélgettünk

KEDVES OLVASÓ!

Sábeszkor nem a megszokott zsinagógánkba mentünk, hanem egy távolabbiba, ahova barátaink hívtak el minket. Ültem ebben a kissé idegen zsinagógában, ahol a többség turista volt és alig-alig ismertem valakit. Hallgattam a tóraolvasást, ahogy hallgatta a világon zsinagógák tízezeinek közössége. Ilyenkor gyakran gondolok arra, hogy egy hatalmas, együtt lélegző-lüktető egység vagyunk. Egy láncolat, amely végighúzódik az évszázadokon. Előttünk generációk ezrei és ezrei ültek és hallgatták ugyanezeket a szavakat, és az utánunk következők is így tesznek majd.

A felolvasó, ahogy az lenni szokott, időnként elakadt vagy hibát vétett. Minden felolvasó hibázik néha, ezért áll mellette valaki, aki egy kipontozott szövegből ellenőrzi és javít, vagy besegít, szükség szerint. Emlékszem, hogy gyerekkoromban ezt borzasztó kínosnak tartottam és nagyon sajnáltam a felolvasót: milyen kellemetlen lehet, hogy miközben ő végzi a munka javát, mások azt lesik, mikor hibázik...

A valóság azonban épp az ellenkezője. A felolvasó helyettünk is olvas, azért dolgozik, hogy mi, akik nem tudjuk felolvasni a hagyományoknak megfelelően a Tórát, ne maradjunk ki a micvából. Azonban ezt a felelősséget nem kell egyedül viselnie: ott vagyunk mi, a közösség, hogy segítségére legyünk, ha hibázik. Hiszen egy együtt lélegző-lüktető egység vagyunk. A Tóra felolvasója nem szolgáltatást nyújt nekünk – és mi nem dőlhetünk hátra, azt gondolva, hogy ki van piálva a micvánk. Az azáltal „lesz megcsinálva”, hogy jelen vagyunk, figyelünk – és tudásunknak megfelelően segítünk, ha szükség van rá.

(Ez kicsit arra emlékeztet, amikor a piros lámpánál állunk a kocsival, elbáméskodom, és csak a dühös dudálásra veszem észre, hogy zöldre váltott és indulhatok. Az egyik gyerekem az utóbbi időben mindig a lámpát lesi és szól, ha indulni kell. Eleinte zavart, mégiscsak én vagyok a felnőtt... A valóság azonban az, hogy mi a gyerekeimmel egy egységet alkotunk. Mindegy melyikünk veszi észre, hogy zöld a lámpa, lényeg, hogy elinduljunk, nem igaz?)

A zsidó nép egy nagy család. Észre kell vennünk, ha a másoknak segítségre van szüksége, segítenünk kell, ha hibázik. Felelősek vagyunk egymásért. Vigyázzunk egymásra!

Előfizetés:
www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

BORÍTÓ

Jeruzsálem lerombolása

Forrás: Creative Commons

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruach rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

TEDD MEG, AMIT TUDSZ,
OTT, AHOL VAGY
„Azok a rabok, akikkel én
találkoztam, úgynevezett
fehérgalléros bűnözők voltak.
Olyan emberek, akik hibát követtek
el, akiket elszakítottak a családjuktól
és börtönbe küldtek.”

28. oldal

AZ ELŐÍTÉLETESÉG LEBONTÁSA ELSŐ-
SORBAN OKTATÁSSAL LEHETSÉGES
„Az elmúlt tíz évben – Európában
talán egyedülállóan – összetett
rendszer építettünk ki az antiszemita
incidensek azonosítására,
értékelésére és nyilvántartására.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Felelősek vagyunk egymásért
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Emlékezzünk a rosszra
és építsünk jót belőle

HOHMECOLÓ

- 61 A szomszéd füve mindig
zöldebb: tedd meg, amit
tudsz, ott, ahol vagy
Yossi Groner rabbi-val,
a Rebbe titkárának fiával
beszélgettünk
Steiner Zsófia interjúja
- 101 Judaizmus felsőfokon
Augusztus végén indul
a JMC Akadémia!
Cseh Viktor írása

JIDDISKÁJT

- 121 Játshatnak-e kohén gyerekek
a Klauzál téri játszón?
Oberlander Báruach írása
- 161 Böjttől böjtig: a három gyász hét
Chana Deutsch írása

6. oldal

24. oldal

KÓSER KONYHA DUBAITÓL DEBRECENIG

„A szakácsmesterséghez vezető
utam az izraeli hadsereg egyik elit
alakulatának konyháján kezdődött.
Boldoggá tett, hogy a főzőmmel
örömet okoztam.”

JUDAPEST ANNO

- 201 Debrecen épített zsidó öröksége
Cseh Viktor írása

KILE

- 241 Kóser konyha
Dubaitól Debrecenig
A Hamsza étterem
szakácsával beszélgettünk
Chana Deutsch interjúja
- 261 „Festményeim a sötétben is
reményt és fényt hoznak”
Steiner Zsófia interjúja
Gendelman Gabriella
festőművésszel
- 281 Az előítéletesség lebontása
elsősorban oktatással
lehetséges
Juhász Vali interjúja
Szalai Kálmánnal, a Tett és
Védelem Alapítvány titkárával

MISPÓHE

- 301 A fűszerek hazája: India
Dénes Anna írása
- 341 Debreceni csoda
New Yorkban
Dénes Anna meséje

A ZSINAGÓGÁK ÉJSZAKA SEM PIHENNEK

A Zsinagógák Éjszakáján, a Múzeumok Éjszakája programhoz kapcsolódva, idén az Újbudai zsinagóga, a Zsilip Központ, az Óbudai Zsinagóga és a Budavári középkori imaház is megnyitotta kapuit az érdeklődők előtt. Haydn koncert, klezmer zene, az ünnepeket bemutató homokkép műsor és történelmi előadás: többek között ezek voltak az idei kínálatban. Mindezek mellett természetesen most is lehetett kérdezni. Akik pedig válaszoltak, nem mások voltak, mint a közösségek rabbijai, gyakorlott idegenvezetői és oszlopos tagjai.

A több száz érdeklődő megtöltötte a zsinagógákat, megcsodálták az épületeket kívül-belül, megkóstolták a kóser flódnit és megismerték a közösségek életét, történetét.

ELHUNYT AZ UTOLSÓ AUSCHWITZ-TÚLÉLŐ MAGYAR KATONA

2022. július 4-én, hosszan tartó súlyos betegség után elhunyt dr. Sasvári István nyugállományú ezredes. Az ezredes 1930. március 2-án született, 14 éves korában deportálták Auschwitzba. A felszabadulás után visszatért Magyarországra és az 1940-es évek végén belépett a magyar honvédséghez, majd elvégezte a jogi egyetemet. Előbb a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott, majd a Fővárosi Hadkiegészítő Parancsnokságon volt jogtanácsos.

Barátja, dr. Höfflinger József ezredes komoly, katonásan szigorú emberként emlékszik vissza rá: „Nagyon szép katonai karriert futott be. [...] azon kevesek egyike volt a hadseregben, aki büszkén vállalta zsidóságát.”

SEGÍTSÉG A MENEKÜLTEKNEK – HOSSZÚTÁVON

A magyar kormány segítségével több mint 600 ukrán menekült hosszútávú ellátására alkalmas, kóser „menekült falut” nyitott az EMIH és az Ukrán Zsidó Hitközségek Szövetsége. A több éve használaton kívüli, mintegy 180 ezer négyzetméteres balatonöszödi üdülőt a két zsidó szervezet befogadásra alkalmassá tette, több épületet is felújított. A menekülttáborról a napokban új honlap (<http://machnechabad.hu>) is készült – adta hírül a zsidó.com.

„Ha segítünk embertársainkon a szükség idején, az valójában igazságot szolgáltat egy igazságtalan világban” – fogalmaz Köves Slomó rabbi adománygyűjtő felhívásában. „Mi, a magyarországi zsidó közösség különleges, szent kötelességünknek érezzük, hogy egy olyan válság idején, amilyenre Kelet-Európában a II. világháború óta nem volt példa, nyújtsuk kezünket, és felajánljuk, amire szükség van, hogy a határon túli ukrain zsidó testvéreink egzisztenciális és lelki szükségleteit kielégítsük.”

50 EZREN LÁTOGATTAK EL AZ OHELHEZ A REBBE HALÁLÁNAK ÉVFORDULÓJÁN

A Rebbe halála óta zsidók és nem zsidók százezrei özönlenek évente New York Queens negyedének Montefiore nevű temetőjében lévő sírjához, hogy áldást, lelki és spirituális útmutatást nyerjenek.

A látogatóközpont a nap 24 órájában várja a Rebbe sírjához érkezőket. Akiknek nincs lehetőségük odautazni, a postai úton, e-mailben, vagy faxon küldött kvitlijüket (kívánság- vagy áldást kérő cédula) elhelyezik a sírnál. A speciális kialakítás lehetővé teszi, hogy az Ohel (sír fölé emelt épület) egy részét kohénok is látogathassák (a témáról lásd: *Játszhatnak-e kohén gyerekek a Klauzál téri játszón? című írásunkat*).

Az elmúlt két évben, a koronavírus-járvány miatt csupán Zoomon keresztül tarthatták meg a központi megemlékezést, azonban idén ismét hatalmas tömeg, mintegy 50 ezer ember látogatott el a sírhoz.

Emlékezzünk a rosszra és építsünk jót belőle

A nyári gyászidőszak arra emlékeztet bennünket, mit veszítettünk el. A Szentély pusztulása még évezredek után is élő fájdalma a zsidó népnek, amit úgy élünk át évről évre, mintha friss lenne a veszteségünk. Miért ragaszkodunk ennyire a fájdalomhoz és mit tanulhatunk a háromhétnyi emlékezésből?

MIÉRT EMLÉKEZÜNK MEG A SZOMORÚ NAPOKRÓL?

Isten kegyelméből

5717. támuz 29. [1957. július 28.]

Brooklyn, N. Y.

Mrs. Rachel Altein

c/o Gan Israel Tábor

Swan Lake, N. Y.

Áldás és üdvözet!

A táborban tett legutóbbi látogatásom alkalmával örömmel láttam, hogy a gyermekekről csak úgy sugárzik a vidámság. Minden arról tanúskodott, hogy jól gondoskodnak róluk és odafigyelnek rájuk. Nem kétséges, hogy ebben önnek, mint a tábor egyik vezetőjének, kiemelt szerepe van. Bár tudom, hogy a táborban végzett munkája során Önt a legmagasabb ideálok vezérlik, s ezért felesleges lenne kifejezni a köszönetemet, különösen, hogy jól ismerem az Ön családi és tanulmányi hátterét, ahogy a férjéét is, ezzel együtt mégis szeretném megosztani Önnel a tábor meglátogatása során felmerült gondolataimat, mert úgy vélem, hogy ha tudatosan önben, hogy milyen sikert ért el, az megduplázza a táborozók érdekében kifejtett erőfeszítéseit.

Igaz, hogy jelenleg a három gyászhat időszakában járunk, melynek során megemlékezünk a Szentély lerombolásáról és más, szomorú történelmi eseményekről, mégis fontos azt is észben tartani, hogy a Tórával kapcsolatos dolgokban a parancsolatok betartásának nem az a célja, hogy elkedvetlenítsük a zsidókat vagy tehetlenségre kárhoztassuk őket, hanem éppen ellenkezőleg, arra kell felhívni a figyelmüket, hogy csak a fizikai Szentély pusztult el, a zsidók szívében és lelkében élő spirituális szentély azonban nem. Minden zsidó gyermek egy apró szentély. Ezen apró szentélyek szellemi tisztaságának és szentiségének megőrzése elősegíti a jeruzsálemi Szentély újjáépítését, igaz messiásunk által, hamarosan, még a mi időnkben.

Mivel az isteni jutalom a tettekhez hasonló formát ölt, az Ön gondoskodása, melyben a táborozó gyermekeket részesíti, még nagyobb isteni áldást hoz el az Ön számára a saját gyermekeivel kapcsolatban, hogy nagyon sok örömet és boldogságot okozzanak Önnek és férjének mind fizikai, mind szellemi értelemben.

*Áldással,
M. Schneerson*

A HÁROM GYÁSZHÉT

– HOGYAN ÉPÍTSÜK ÚJJÁ JERUZSÁLEMET?

Isten kegyelméből

5727. támuz 23. [1967. július 31.]

Brooklyn, N.Y.

Üdvözet és áldás!

Örömmel fogadtam üdvözetét, melyet Yitzchok Dubov rabbi adott át, ahogy a levelét is.

Kérésének megfelelően meg fogom említeni a nevét az imáimban, amikor ellátogatok szent emlékezetű apósom nyughelyére, hogy teljesüljenek szívének kívánságai mindama jó dolgokban, melyekről írt. Adja az Örökkévaló, hogy jó hírekről tudjon beszámolni!

Éppen a három gyászhat időszakában járunk, amikor mindig is az volt a zsidók őszinte reménye, hogy, a prófétai ígéreteknek megfelelően, ezek a napok végül a vidámság és öröm napjaivá változzanak. Éppen ezért már magukban hordozzák e nagyszerű ígélet magvait.

Felesleges elmondanom, hogy azáltal tudjuk e fent említett ígélet beteljesülését felgyorsítani, ha megszüntetjük mindazokat a kiváltó okokat, melyek miatt a három gyászhat bekövetkezett, ahogy áll: „bűneink miatt kiűztünk országunkból”. Ebből következik, hogy minden zsidó kötelessége terjeszteni a Tórárt és a parancsolatokat, hogy ezzel nyissák meg az utat a száműzetés mihamarabbi megszüntetéséhez és a valódi megváltás bekövetkezéséhez. Ez különösen igaz azokra, akik a zsidó oktatásban tevékenykednek, ahogy ön is, írói munkássága által.

*Áldásomat küldöm,
hogy sikereket érjen el a Beth-Hillelben,*

M. Schneerson

A szomszéd füve mindig zöldebb: tedd meg, amit tudsz, ott ahol vagy

YOSSI GRONER RABBIVAL BESZÉLGETTÜNK

Yossi Groner rabbi, a Rebbe titkárának, a híres Leibel Groner rabbinak a fia. Az Egyesült Államokban a Rebbe küldöttjeként dolgozik: az észak-karolinai Charlotte rabbija és számos intézmény, köztük egy iskola alapítója feleségével együtt. Gimmel támuz, a Rebbe halálozási évfordulója alkalmából érkezett Budapestre, hogy előadásokat tartson a lubavicsi haszidok vezetőjéről és édesapja különleges munkájáról a Rebbe titkáraként. Elhivatottságról, gyereknevelésről és a szomszéd zöldebb fűvéről beszélgettünk vele. STEINER ZSÓFIA INTERJÚJA

– Édesapja a Rebbe egyik titkára volt. Amikor valaki meghallja, hogy a Rebbének milyen kiterjedt titkársága volt, önkéntelenül elgondolkozik, miért van szüksége egy haszid rebbének egyáltalán titkára – főleg többre.

– A Rebbének olyan sok mindennel kellett foglalkoznia és annyi emberrel kellett kapcsolatban lennie, hogy elképzelhetetlen volt, hogy ezt valaki egyedül elvégezze, vagy akár csak a leveleit megírja. Kezdetben három estén-éjszakán át fogadta az embereket, akik segítségért fordultak hozzá, ezenfelül érkeztek kérések a titkárságra, a legkülönbözőbb nyelveken, amiket kezelni kellett. A legtöbb levél héberül, jiddisül vagy angolul volt írva, de volt még rengeteg más nyelven is, amiket a Rebbe nem beszélt és le kellett fordítania valakinek. A Rebbe vezető titkára Hodakov rabbi volt, egy igazi legenda a

Chábádban. Már az előző rebbével is együtt dolgozott még Rigában az oktatás területén. A titkárság nagyon elfoglalt volt és folyamatosan növekedett.

– Hogy lett valakiből a Rebbe titkára?

– Én az édesapámról tudok beszélni, aki már azelőtt a Rebbével dolgozott, hogy elfogadta volna a lubavicsi mozgalom vezetését. A Rebbe egyik feladata a könyvkiadás volt: ő gondozta szinte az összes héber és angol nyelvű könyvet, amit a lubavicsi mozgalom megjelentetett. Édesapám jesivabócherként a negyvenes évek elején került kapcsolatba a Rebbével, amikor kérdéseket tett fel neki különböző témákban, amiről tanult. 1949-ben kérte fel a Rebbe, hogy segítsen neki egy könyvsorozat előkészítésében. Később, az

előző rebbe halálakor azt mondta apámnak, hogy szeretné, ha mellette maradna. Amikor pedig átvette a mozgalom vezetését, akkor apám is egyre több feladatot kapott, ekkor még önkéntes alapon.

– Mennyi idős volt ekkor az édesapja?

– Apám 18-19 évesen kezdett a Rebbének dolgozni. Hivatalos titkár akkor lett, amikor megnősült. Ekkor Hodakov rabbi felajánlotta neki egy pozíciót a Mázkirutban, a titkárságon – természetesen a Rebbe nevében, ő pedig elfogadta, és inentől ez volt az élete küldetése.

– Milyen volt felnőni ennyire közel a Rebbéhez? Kialakulhatott egy különleges személyes kapcsolat vele az édesapja pozíciója miatt?

– A Rebbeszemében mind egyenrangúak voltunk, fel sem merült kivételezés, sőt. Hadd meséljek el valamit iskoláskoromból, ami ezt megvilágítja: a Rebbe minden családot személyesen fogadott az apa születésnapján. Az osztálytársaim mindig mesélték, milyen élmény volt ez számukra. Mi, az ikertestvéremmel akkor mentünk csak a Rebbéhez, amikor háromévesek voltunk és aztán a bár micvónkkor. A többiek csodálkoztak, hogy mi nem mentünk be a Rebbéhez évente.

Édesapám úgy vélte, hogy az ő pozíciója miatt nem jár a családjá-

nak különleges bánásmód. Ráadásul ha valaki, ő pontosan tudta, mennyire értékes a Rebbe ideje.

- A Rebbe közismerten emberfölöttien sokat dolgozott, késő éjszakába nyúlóan fogadta az embereket, sokszor csak hajnalban ment haza. Úgy tudom, ez volt jellemző az egész titkárságára is. Az egész családra nagyon nagy terhet róhatott, főleg az édesanyjára, hogy háttérrel biztosítson ehhez.

- Nem csak háttérrel biztosított. Amellett, hogy tanárként aktívan dolgozott, besegített a Rebbe titkárságának munkájába is: papírokat iktatott, számlákat kezelte, míg esténként apámra várakozott. Apám ugyanis este hét körül mindig hazajött egy órára, aztán visszament a Rebbéhez. Éjfél, egy óra körül tért haza újból. Anyám mindig ébren várta, kicsit beszélgették még lefekvés előtt a napjukról és reggel kezdődött minden előlről. Igen, nagyon nehéz lehetett neki, de pontosan tudta, mennyire fontos apám munkája. Ez volt az ő hozzájárulása ehhez. Az ikertestvérem és én vagyunk a legidősebbek hét gyerek közül. Amikor elég idősek voltunk már, apám elmondta, hogy részt kell vállalnunk a háztartásból. Például ünnepek előtt, amikor más férjek otthon segítettek a feleségeiknek, apám a Rebbe oldalán volt. Peszáchkor, Ros hájánakor különösen sok dolga volt a Rebbének, szüksége volt rá. Mi megértettük ezt, és nagyon büszkén vállaltuk a feladatot, mert tudtuk, hogy apánk a Rebbének dolgozott.

- Mit lát egy gyerek egy ilyen munkából? Mit tanultak meg ebből önök?

- A legfontosabb, amit az apámtól tanultam, hogy soha nem kényelmesedett el. Még akkor is, amikor már negyven éve minden nap a Rebbének dolgozott, mielőtt belépett hozzá, ugyanúgy felkészült a találkozásra. Kihúzta magát, összeszedte a gondolatait, pár percig csöndben koncentrált és végül a lehető legnagyobb figyelemmel és fegyelemmel lépett be hozzá. Sosem vált megszokottá számára, hogy a Rebbe jelenlétében lehetett.

- Mi az a legfontosabb üzenet vagy tanítás, amit a Rebbétől kapott és a mai napig is kíséri a mindennapi életében?

- A Rebbe különleges személyiség volt, egy géniusz. Neki a legfontosabb a tóratanulás és tanítás volt. És mégis átadta magát az embereknek és lehető legtökéletesebben akarta őket segíteni. Az a tény, hogy a Rebbe olyan keveset aludt, olyan keveset evett, hogy soha nem tett semmit önmagáért és mindig ott volt másoknak, akár közérdekű problémákkal fordultak hozzá, akár magánjellegűekkel, arra készítette minket, hogy egy kicsit mi is ilyenek legyünk. Ez igaz az egész Chábádra és különösen a Chábád küldöttekre. Az, amit belénk ivesztált a Rebbe, azt megsokszorozva adtuk vissza neki. Ha belegondol, hogy hány embernek volt kapcsolata a Rebbével, hányan írtak levelet neki, hányan álltak sorban előtte egy-egy áldással kísért dollárért... El se tudjuk képzelni ezt az embertömeget. És a Rebbe mindannyiukra odafigyelt, emlékezett rájuk és szívében viselte a sorsukat. Ez egy emberfeletti teljesítmény, ami arra tanított minket, hogy kilépjünk a komfortzónánkból és viseljük mi is a szívünkön mások sorsát.

- Miben változott a Chábád azóta, hogy a Rebbe elhunyt? Nem feltétlenül arra az elképzelhető növekedésre gondolok, amit láthatunk az intézményekben, az infrastruktúrában, hanem inkább arra, hogy szellemiségében történt-e változás.

- Bizonyos szempontból hatalmas változás van, más szempontból minden maradt a régiben. Úgy mondanám, hogy kétféle természete van a változásnak. Nekünk, akik személyesen ismertük a Rebbét, akik imádkozhattunk vele egy zsinagó-

gában, ott lehettünk a fárbrengenjein, együtt élhettünk vele, személyesen kaphattunk tőle iránymutatást, láthattuk, ahogy imádkozik értünk - számunkra gimel támuz, a Rebbe halálának a napja hatalmas törés volt, ez nem is kérdéses. Tudjuk, hogy a Rebbe velük van lélekben,

A Rebbe és Leibl Groner rabbi

hogy irányít minket még most is - mindannyiunknak vannak lenyűgöző történetei erről. Mi az emlékébe kapaszkodunk és ez mozgat bennünket előre. De a fiatalabb generáció, akik nem találkoztak vele, vagy nincs róla emlékü, mert túl kicsik voltak, ők a Rebbe szellemiségében nevelkedtek, a Rebbéről szóló történeteken nőttek fel, nekik talán még nálunk is erősebb kapcsolatuk van a Rebbével.

- Ez elég ellentmondásosnak tűnik, hogyan lehetséges mégis?

- A mi kapcsolattunk a fizikai, vizuális emlékeinkre épül. Ez limitálja a kapcsolatot mindarra, amit megtapasztaltunk. Az ő kapcsolatuk a Rebbéhez tisztán spirituális: a nesámának, a léleknek a kapcsolata, ez pedig korlátlan, ahogy a lélek maga nincs térben és időben korlátozva. Ez egy mélyebb kapcsolat. A kapcsolat erőssége nem meglepő, ismerve a Rebbe hatását, mégis lenyűgöző. Amikor látom a fiatalabb

generációt, ahogy léteznek és követik a Rebbe útmutatásait, ismerik és idézik a Rebbe írásait, ez az életük... Soha nem látták a Rebbét, nem ismerik a vele töltött Ros hájának komolyságát, a sófárfújását, a fárbrengeneket. Ők ezt sosem tapasztalták és mégis olyan mélyen kapcsolódnak hozzá. Ez egy spirituális kapcsolat. Úgy vélem, ez a legnagyobb változás. Nézzük meg Chábád növekedését, mennyi új Chábád központ van és új sliách megy küldetésre. Ez lenyűgöző, de ez a következménye annak, amit a Talmudban olvasunk: mivel a gyerekei élnek, ő is él. Le vagyok nyűgözve, ahányszor erre gondolok, vagy ezt látom, itt is Budapesten is, ahol sok fiatal sliách van... Annyira részesei az egésznek, annyira ismerik a Rebbe tanításait, tudják, milyen ügyben mit döntött – csodálatosak. Bizonyos szempontból irigylésre méltóak, mert az ő kapcsolatukat nem korlátozza a fizikai korlátok, tisztán lelki tapasztalásra épül. Természetesen voltak kihívások gimel támuz után, ezt nem lehet tagadni. Amíg a Rebbe itt volt, világosság volt. Most nehéz, mert félhomály van, köd van, nekünk kell kitalálni a dolgokat. De az emberek megteszik, és ez számomra egy lenyűgöző. Ez az oka annak, hogy olyan sok fiatal akar *slichutra* menni, fiatal párok, akiknek az a vágyuk, hogy kapcsolódhassanak a Chábádhoz. Nem azért van ez, mert ez olyan nagyszerű szervezet, hanem mert szeretnék beteljesíteni a Rebbe küldetését.

– Ön sok területen tevékenykedett sliáchként, de talán a legszokatlanabb az, hogy börtönlelkészként is dolgozott. Hogy került ezzel kapcsolatba?

– A börtönrabbiág egy havi egyszeri feladat volt, nagyon messze tőlünk. Gimel támuz után ültünk idősebb haszidokkal, és mi, fiatalok azt kérdeztük, hogyan tudjuk most kapcsolódni a Rebbéhez. Az egyik idősebb haszid azt mondta, azzal, hogy csinálsz valamit, ami kényelmetlen vagy időigényes, de tudod róla, hogy a Rebbe szerette volna, ha megteszed. Ez a hét gyásznap

alatt történt, másnap hazautaztam, és valaki keresett az irodámban telefonon a börtönlelkészi szolgálattól. Két büntetés-végrehajtási intézetben három órányi autóútra tőlünk nem találtak rabbit. Hallgattam a hívót, az előző napi beszélgetésre gondoltam és azt mondtam, én elvállalom. A hívó azt mondta, nem, nem, küldjem egy beosztottamat, de én ragaszkodtam hozzá, hogy személyesen csináljam. Elvállaltam, és 25 évig végeztem ezt a szolgálatot.

– Az rengeteg idő! Biztos nagyon megterhelő munka lehet börtönben lévőket látogatni...

– Egyrésztől igen, másrésztől viszont nagyon sokat ad ez a munka, mert egy olyan társadalmi csoporttal kell dolgozni, akik nagyon befogadóak, megtört szívűek. Azok a rabok, akikkel én találkoztam, úgynevezett fehérgalléros bűnözők voltak. Üzletemberek, többnyire gazdasági bűncselekményeket követtek el. Olyan emberek, akik hibát követtek el, családos emberek, akiket elszakítottak a családjuktól és börtönbe küldtek. Nagyon nehéz nekik a beilleszkedés és segítségre, lelki támaszra van szükségük. Valójában ez is a Rebbe utasítása volt, 1986-ban állt elő azzal, hogyan vannak, ha nem is sokan, zsidók a börtönökben, akiknek segítségre van szükségük, de a közösségük elhanyagolja őket. Volt számukra Istentisztelet, de csak helyi-közzel, nem jó szívvel megtartva. A Rebbe azt mondta, hogy az a feladatunk, hogy foglalkozzunk azokkal, akiket kiteszít a társadalom, ők is emberek, van *nesámájuk*, segítenünk kell, hogy visszatérjenek a közösségbe.

– Követte azoknak az életét, akik már kiszabadultak a börtönből, tudja, hogy alakult az életük a későbbiekben?

– Törvényi előírás, hogy nem tartunk kapcsolatot az egykori elítéltekkel szabadulásuk után. De eljutottak hozzám hírek arról, hogy többen közülük úgy nyilatkoztak, a látogatásaim mentették meg őket, emiatt tudták túlélni a börtönbüntetésüket. Bátorságot merítettek belő-

le, megnyugvást, és nagyon hálásak voltak – mind nagyon hálásak lehettünk a Rebbének mindezért.

– Hogy tudjuk megvédeni a gyerekeinket mindentől, hogy ne térjenek le a jó útról? Sokan távol élnek a nagy vallásos közösségek védőburkától, a 21. században, az internet és a Netflix világában mi szülők is sokszor elvesztettek vagyunk. Hogy tudjuk jól irányítani a gyerekeinket?

– Ez egy nagyon összetett kérdés, nincs egyszerű válasz rá. Először is egy pozitív támogató rendszert kell létrehozni, amiben megtanítjuk a gyerekeknek, hogy legyenek büszkéek arra, akik. Ha van néhány család, ők maguk teremtsenek egy egységet, amiben pozitív légkört tartanak fenn. Ha csak egy család van, akkor megteremthetik ezt egymás közt. Amikor létrejön egy család, ki kell alakítani egy küldetést, amiben különlegesen lesznek az általános zsidó értékeken túl. A Rebbe sokszor tanácsolta ezt áldásért hozzá forduló fiatal pároknak: építsenek egy zsidó otthont a Tóra alapján és aztán találjanak egy küldetést, ami az ő családjukra lesz jellemző. Ez lehet a vendégfogadás micvája, extra tóratanulás, akármi. Mi magunk is egy kis közösségben

neveltük a gyerekeinket és gyakran összeültünk velük iskola után, beszélgettünk arról, hogy legyenek büszkék arra, hogy ők a Rebbe haszidjai és küldöttei. Hogy miként gondoskodik rólunk a Rebbe és hogy nekik is ugyanilyen kedvesen kell fordulniuk másokhoz.

Másrészt viszont meg kell halanunk a gyerekeinket, figyelniük kell rájuk. Tudniuk kell, hogy megértjük őket és átérezzük, hogy egy kihívásokkal teli világban élünk. Vannak gyerekek, akiknek több nehézsége van, mint másoknak. Akiknek nem érzik úgy a kapcsolódást, mint mások. Ilyenkor nem a külvilág tereli el a figyelmüket, egyszerűen csak nem érzik magukat oda tartozónak és ezért fordulnak a közösségi médiához. Ezeket a gyereket is meg kell hallgatnunk, és kimu-

tatni, hogy megértjük és elfogadjuk az érzéseiket. Ez egy elképesztően nagy munka a szülő részéről. Értelmet kell adnunk az életüknek és megmutatni, hogy mi fontos számunkra – és akkor végül magukévá teszik ők is ezeket.

- A saját gyerekei számára sikerült ezt megmutatni?

- A tíz gyerekem közül már csak egy nem házas és mind vagy *slichuton* [küldetés a Rebbe küldöttjeként - a szerk.] vannak, vagy a *chinuchban*, a zsidó oktatásban tevékenykednek. És mind imádják. Egy nagyon világi városban nőttek fel, amit elértek, az a feleségem és az ő dicsőségük. Mindig nagyon pozitívan álltunk a dolgokhoz, de elismertük, hogy vannak nehézségek.

- Mennyiben lehet különböző egy amerikai zsidó közösség élete az európai zsidóságtól?

- Franciaországban jártam jesivába, de ezt leszámítva nem nagyon van tapasztalatom az európai zsidó étellel. Úgy gondolom, hogy az amerikaiak nagyon függetlenek és nagyra értékelik a magánszférát. Általában úgy vélik, senkinek nincs joga megmondani, hogy mit tegyenek. Ugyanakkor küszködnek, mert nincs, aki irányt mutasson nekik. Hiába van lehetősége választani, ha nem tudja, mit válasszon: ez sok feszültséget szül. Nehéz őket felrázni, néha csak akkor kapnak észbe, hogy értelmet kell adni az életüknek, amikor gyerekeik lesznek. Amerikában a legnagyobb probléma a magányosság, mert annyira ragaszkodnak az emberek a privát szférájukhoz, hogy elszigetelődnek. Európában másfélék a kihívások, mások a kulturális elvárások. De az, hogy mások a kihívások, nem jelenti, hogy valamelyik könnyebb vagy nehezebb. Minden kihívás nehéz, amikor szembekerülünk egy küzdelmes helyzettel, úgy érezzük, az a legnehezebb a világon, nem igaz?

- Gyakran gondoljuk, főleg itt Közép- és Kelet-Európában, hogy miénk a világ minden cőrese, bezzeg az Egyesült Államokban biztos minden sokkal könnyebb, elérhetőbb...

- Tudjuk, hogy a szomszéd füve mindig zöldebb... Az Európából és Izraelből érkezők gyakran úgy gondolják, Amerikában minden egyszerű, arany hever az utcán és amikor megérkeznek, csalódnak, hogy ugyanúgy van hajléktalanság, szegénység. Talán vannak könnyebb-ségek, de ott sem könnyű, mindenhol keményen kell dolgozni.

A Rebbe azt tanította, hogy egy zsidónak az a feladata, hogy Istent szolgálja, akárhol is van. Ha az isteni gondviselés valahova vezérel bennünket, akkor pont ott kell szolgáljunk Istent és biztosan megvan bennünk a képesség, hogy ott tegyük az Örökkévaló hajlékává a világot. Az, hogy ott vagyunk, azt jelenti, hogy megvan bennünk a különleges erő, hogy azon a helyen tegyük ezt meg. A híres haszid rabbinak, Mendel Futerfasnak volt egy mondása. Ő tíz évet töltött szovjet börtönökben és munkatáborokban. Összebarátkozott az értelmiségi rabok egy körével, akik egyszer megkérdezték, hogy lehet mindig olyan boldog. Hogy képes mosolyogni? Visszakérdezett: ti miért vagytok mindig szomorúak? Mire a többi rab felháborodott, hogy miről beszél. Itt vagyunk ezen a borzalmas helyen, hogy ne lennénk szomorúak?! Azt mondta nekik Futerfas rabbi: igen, szomorúak vagytok. Te orvos voltál, különleges műtéteket hajtottál végre, és most nem tudsz gyógyítani. Te építész voltál, épületeket terveztél, de most semmit nem tudsz tervezni. Te művész voltál, festettél, de itt nem alkothatsz. És én? Az én munkám az, hogy Istent szolgáljam. Istent itt is kiválóan tudom szolgálni, miért ne lennék boldog? Persze ne gondoljuk, hogy maradéktalanul boldog lett volna attól, hogy bebörtönözték... De ez nem térítette le az útvjáról, hogy Istent szolgálja. Az egész polémia, hogy itt Európában nehezebb, máshol meg könnyebb volna... a Rebbe azt tanította, hogy akárhova vet minket az isteni gondviselés, megvannak a képességeink, amiket használnunk kell. Tedd meg, amit tudsz, a legjobb tudásod szerint!

JUDAIZMUS FELSŐFOKON

AUGUSZTUS VÉGÉN INDUL A JMC AKADÉMIA!

Mindazoknak az olvasóknak, akik figyelmesen görgetik az EMIH hírlevelét, már feltűnhetett, hogy augusztus végén lesz a JMC Akadémia. A sikkesen elegáns beharangozóban a közösség rabbijai és meghatározó személyei mosolyognak ránk. De vajon mit takar a program? Nos, a JMC Akadémia nem más, mint a ZsTSz megújított változata. És nem csak a köntös új: az előző évek tapasztalatai alapján kialakított és friss tartalommal jelentkező Jewish MasterClass Akadémia a Zsidó Tudományok Szabadegyetemének minden értelemben 21. századi utódja. Ismerjük meg az izgalmasnak ígérkező programot! CSEH VIKTOR ÍRÁSA

LETISZTULT, LOGIKUS FELÉPÍTÉS

A tíznapos kurzus minden napja egy jól felépített rendszert követ. A program minden nap 14 órakor fog kezdődni egy egyórás héber órával. Ezzel az intenzív gyorstalpalóval az összes résztvevő elsajátíthatja a zsidóság szent nyelvének alapjait, vagyis megtanulhat írni és olvasni héberül.

A héber órát követően két másfél órás blokkra van osztva a nap hátralévő része: egy elméletibb, az adott napra kitűzött témát jól megalapozó előadásra és egy élményközpontú feldolgozó részre.

4400 ÉVES IDŐUTAZÁS

A JMC első két napja a zsidóság történelmének 4400 évét járja be. A szédítő időutazáson a népszerű podcaster, *Megyeri Jonatán* fogja végigkálauzolni a hallgatókat. Az első nap, Budapest legrégebbi és talán legautentikusabbnak nevezhető helyszínén, a budavári imaházban kezdi elmesélni Megyeri a zsidó történelem fő állomásait. Ezt követően *Bojár Iván András* művészettörténész és építéskritikus fogja bemutatni a Budai Várnegyed középkori titkait.

A második nap *Megyeri Jonatán* immár a belváros szívében, a Keren Or zsinagógában várja a JMC résztvevőit, hogy elvezesse őket a zsidók történetének jelenéig. Csak remélhetjük, hogy a Károly körút egyik oldaláról a másikig lesz elegendő idő ahhoz, hogy a hallgatókban leülepedhessen az addig hallott sok izgalmas információ, ugyanis öt órakor már a Dohány utcai zsinagóga melletti Zsidó Múzeum és Levéltár igazgatója, *dr. Toronyi Zsuzsa* várja a JMC-seket mindenféle különleges tárgyi emlékekkel, melyek a hazai zsidóság egy-egy mérföldkövét őrzik.

KÉRDEZD A RABBIT!

Szerdán a JMC hallgatói újból a Wesselényi utcában jönnek össze, de most nem az utca páratlan, hanem páros oldalán: *Oberlander Báruch* rabbi magánkönyvtárában. A diákok a *hálácháról*, vagyis a zsidó jogról a téma a legautentikusabb helyén, Oberlander rabbinak, a Budapesti Ortodox Rabbínatus elnökének öt méternél is magasabb, plafonig nyúló könyves szekrényei között tanulhatnak. Az elméleti alapozás után a gyakorlatban is kipróbálhatják, hogyan dönt egy rabbi a mindennapokban felmerülő vallási kérdésekben.

KÖNYVEK NÉPE...

Csütörtökön, a héber órát követően újból *Megyeri Jonatán* fog előadni, ezúttal a zsidóság alapkönyveiről, a Tóráról, a Próféta könyveiről, az egyéb Szent Íratokról és a Talmudról beszél majd a csodálatosan felújított Óbudai Zsinagógában. A „gyakorlati foglalkozáson” pedig a zsinagóga „házigazdája”, vagyis *Köves Slomó* rabbi fogja a tóratekercsnek olyan aspektusait bemutatni, melyeket addig még csak kevesen láthattak, hallhattak. Köves rabbi még a tóráírás fortélyait is bemutatja, hiszen, ne feledjük el, hogy nem csupán rabbi és mohél, de szófer „diplomával” is rendelkezik.

„AZ VAGY, AMIT MEGESZEL.”

„Az vagy, amit megeszel” – halljuk sokszor a már-már közhelyes intést. De vajon mit is jelenthet ez a kóser-ság szempontjából? *Faith Áser* rabbi az Óbudai Zsinagógában fogja elmagyarázni a kóser étkezés pa-

rancsolatait, a mögöttük álló filozófiát és azt, hogy a sok, szövevényesen bonyolult szabályt hogyan lehet mégis egyszerűen betartani. A kóserági alapismeretek után *Saly Noémi* irodalom- és Budapest-történész, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum munkatársa fogja bevezetni a *Jó lesz a bölész* című kiállítás kulisszái mögé a JMC résztvevőit.

HOGYAN LEGYÉL MERÉSEN VISSZAFOGOTT...?

A sábesz és a hétvége után újból az Óbudai Zsinagógában lesz a program. *Myers Mendy* szentendrei rabbi és felesége *Tzivia* rebecen az öltözködésről fog beszélni, hogy mit is jelent „merészen visszafogottnak” lenni, vagy egyáltalán lehet-e divatos az olyan ruha, mely a zsidó szerénység, vagyis a *cniesz* alapján készült. Az elméleti bevezető után pedig a szemlélő rojtok, azaz a *cicesz* készítéséhez kerülhetnek közelebb a JMC diákok.

EGY RABBI ÉS EGY SZEXOLÓGUS BESZÉLGET

Kedden a sokakat foglalkoztató, de a gyakorlatban csak ritkán tárgyalt terület, a zsidó intimitás és szex kerül a középpontba. A Keren Or Központban *Köves Slomó* rabbi *Szilágyi Szilárd* Nívódíjas szexológussal és párkapcsolati tanácsadóval járja körül a témát. A kerekasztal-beszélgetés után *Nádas Kata* idegenvezető kíséri körbe a résztvevőket zsidónegyedben. Sétájuk során el látogatnak a mikvéhez, ahol *Oberlander Batsheva* rebecen vezeti be a diákokat Budapest egyetlen, ma is működő, kóser mikvéjének titkaiba.

FORRÓ TÉMA, ÍZLETES VÁLASZOK

Szerdán a héber órát követően szintén egy sokakat foglalkoztató téma kerül a fókuszba, méghozzá a modern kori antiszemitizmus és Izrael-ellenesség. A világon egyre több problémát okozó jelenséget *Szalai Kálmán*, a Tett és Védelem Alapítvány titkára fogja megvilágítani a legkülönbözőbb aspektusokból. S ha már Közel-Kelet, akkor a területnek nem csupán a konfliktusai fognak az asztalra kerülni, de annak fűszeres, izgalmas ízei is *Ever Alon* izraeli séf, az óbudai Kóser Catering kulcsembereinek konyhájából.

MISZTIKA, JELKÉPEK, ÜNNEPEK

Csütörtökön újból *Köves Slomó* rabbi látja vendégül a JMC-t az Óbudai Zsinagógában, hogy bemutathassa a Kabbalát, s általánosságban a zsidó misztikát. Az előadás után a hallgatók Köves rabbival a világhírességek amulettjeinek jelentései nyomába eredhetnek.

MIKOR?

2022. augusztus 22.-szeptember 2. között.

MIRŐL?

Zsidó jogról, kóserágról, szexről, misztikáról és még sok másról.

HOL?

A középkori Budavári Imaháztól, az Óbudai Zsinagógán át a Zsilipig.

KIKKEL?

Az EMIH kedvelt rabbijaival és a zsidóság ismert szakértőivel.

MENNYIÉRT?

A kétéhes „mesterkurzus” ára mindössze 10.000 Ft, a tankönyveké pedig 5.000 Ft.

RÉSZLETES PROGRAM ÉS JELENTKEZÉS:

www.jmccademy.hu

A JMC utolsó napja nem egy igazi befejezés, hanem felkészülés az őszi nagyünnepekre. A tavaly felavatott Roth Lenke & Simon Kulturális Központban, vagyis a Zsilipben, mindenki „Glici”-je, vagyis *Glitzenstein Sámuel* rabbi fog beszélni az ünnepek jelentőségéről, levezetéképpen pedig az *Uspizin* című izraeli filmet vetítik le a JMC publikumának.

A fent felsorolt programok mellett a résztvevőket a kurzus idejére eső első sábeszkor az Óbudai Zsinagógában, a másodikban pedig az újlipótvárosi Zsilipben fogja vendégül látni a helyi közösség.

Tíz nap, megannyi élmény, mindössze tízezer forintért. A JMC-nél többet érnek a forintjai! Várjuk jelentkezését!

Misztika
vagy mágia

Budavár
történelme

Levéltári
emlékeink

A parancsolatok
szerinti élet

Kóser szex

Lehet-e
trendi,
ami szerény

Játszhatnak-e kohén gyerekek a Klauzál téri játszón?

Talán nincs olyan pesti zsidó, aki nem ismerné a Klauzál téren található játszótér tragikus történetét. Bár azt hihetnénk, hogy csak a gyerekek riogatták egymást ezzel a rémmesével, ám sajnos a híresztelés igaz: a ma gyerekek kacagásától, labdák puffanásától hangos tér egykor a gettó áldozatainak nyughelye volt. De vajon mit rejtenek ma a park árnyas fáin?

OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

A KOHÉN ROKON KIKERÜLTE A KLAUZÁL TERET

Néhány hete kaptuk a szomorú hírt Izraelből, hogy 82 éves korában elhunyt Cvi Ben Porát. Budapesten sokkal inkább Bandiként ismerték mint a Kinor David kóser étterem egyik tulajdonosát és vezetőjét. Bandival rokonságban álltunk, anyai nagypapa, Gombó Méir, budapesti lakos volt, anyai nagyanyám testvére. Bandi valahányszor Budapesten járt, mindig feljött hozzám beszélgetni. Ezekből a beszélgetésekből jutott eszembe egy, aminek komoly háláchikus vonatkozása van – ebből az emlékből pedig a budapesti zsidóság történetének egyik még nem teljesen feltárt szelete bontakozott ki előttem.

Az egyik alkalommal ugyanis Bandi azt kérdezte, „mióta szabad kohénoknak járni a Klauzál térre, ahol egykor tömegsírok voltak?”. Elmagyarázta, hogy volt egy rokona itt Budapesten, Katz Tibi, aki kohén volt és a Kazinczy utcai zsinagógába járt imádkozni. Lévén, hogy a Klauzál tér szomszédságában lakott, a legegyszerűbb lett volna neki ima után a Dob utcai kijáraton kimenni és jobbra fordulni, ám ehelyett a másik oldalon távozott mindig a Kazinczy utca felé és az egész háztömböt megkerülve ment haza. Kohénnak ugyanis nem szabad holttest közelébe mennie¹ és féltő volt, hogy a játszótér alatt még

mindig lehettek emberi maradványok. Ma már, mondta Bandi annak idején, nem hallani erről, hogy kohénnak nem szabad arra járnia, úgy látszik, a vallásos öregek halálával eltűnt ez a tudás is, és a mai kohénokban föl sem merül, hogy nem járhatnak arra.

TÖMEGSÍROK A TÉREN

Miről is van itt szó pontosan? A pesti gettóba, ami 1944. november 30-tól 1945. január 17-ig állt, kb. 70.000 zsidó volt bezárva. Sajnos közülük rengetegen haltak meg, főleg a nagy hideg, az éhezés és különböző betegségek miatt. Decemberben még engedték, hogy a gettóból kivigyék a halottakat eltemetni, de aztán az utcai harcok miatt ez a lehetőség megszűnt, így a gettó lakói kénytelenek voltak a halottakat helyben eltemetni. Ezután a Klauzál téren nyitottak három tömegsírt, melyek mellett néhány magánsír is volt. Később már túl sok volt a halott, így csak összegyűjtötték őket: a felszabadításkor nagyjából 3000 temetetlen holttest hevert a gettó területén.

A háború után az egyik elsődleges feladat volt eltemetni a halottakat, később pedig exhumálták a Klauzál utcai tömegsírokat is. Azonban, ahogy arra Bandi utalt, a kohénok attól tartottak, hogy nem végeztek elég alapos munkát a kihantoláskor, maradtak emberi maradványok a földben.

KIK VÉGEZTÉK A KIHANTOLÁST?

Sokáig kételkedtem ebben, mivel úgy véltem, a kihantolást a Chevra Kadisa végezte a rabbik útmutatása alapján, ezért nem volt érthető számomra, miért gondolják, hogy esetleg emberi maradványok maradtak a földben.

Nemrégiben azonban rábukantam Lebovits Jáákov (1896–1980) rabbi 1948. április 1-jén kelt levelére². Lebovits rabbi a háború végétől 1950-ig vezette az ún. Águnábét dint, vagyis a háborúban megözvegyültek ügyeit intéző rabbini bűrórágot. A levelet Izrael Ábrahám Méir (1918–1995) bécsi rabbinak címezte: „A gonoszok által, Isten törölje el nevüket, meggyilkoltak földi maradványainak kihantolásáról, amelyek a mezőkön hevernek és ön gondoskodott, hogy elvihessék őket temetőben eltemetni. Boldogság legyen az ön osztályrésze, amiért részt vegy egy ilyen nagy micvában. Sajnos itt Pesten elvitték a csontokat az MZSSZ³ által és semmit nem csináltak a rabbinátus által, így semmi felelősséget nem tudunk vállalni érte”. Nem teljesen egyértelmű, hogy a temetetlen holttestekről van-e szó, vagy a sírok és tömegsírok felszámolásáról, azonban inkább az utóbbira utal a megfogalmazás.

A TISZTÁTALANSÁG FORRÁSA

A probléma megértéséhez tudni kell, hogy a kihantolás a háláchá

szerint⁴ nemcsak a szemmel látható csontok eltávolítását jelenti, hanem a környező föld bizonyos részét is, hiszen, ahogy a Tóra írja⁵ „porrá leszünk” – így ez is az elhunyt földi maradványainak számít⁶. Ha az ott marad, akkor továbbra is tisztátalanságot okozhat a kohénoknak⁷.

Ráadásul, még ha meg is tudnánk jelölni pontosan, hogy hol voltak a sírok és a tömegsírok, akkor sem segítenénk a kohénok helyzetén, ugyanis a háláchá szerint a tisztátalanság mindenre kiterjed, ami egy tető alatt van a sírral⁸. Mivel a téren található nagy, árnyékot adó fák lombkoronája egyfajta tetőt képez, a park és környezetének jelentős részére kiterjedhet a tisztátalanság.

A kutatás ezen pontján tehát úgy tűnt, hogy a holokausztot első kézből ismerő túlélők úgy vélték, kohénoknak nem szabad odamenniük, mivel felmerült, hogy esetleg a kihantolást nem a vallási előírásoknak megfelelően végezték. Ezt megerősíti Lebovits rabbi írása: „nem tudunk felelősséget vállalni érte”.

Fontos hangsúlyozni, hogy mindez csak a kohénokra vonatkozik, akik számára szigorú bibliai eredetű előírás, hogy tartsák magukat távol a halottaktól, ezért a legkisebb gyanú esetén sem mehetnek erre a területre. Ekkor úgy véltem, hogy akik nem kohénok, minden további nélkül járhatnak oda játszani a gyerekeikkel, mivel a legjobb tudomásunk szerint a holttesteket eltávolították.

Azonban a továbbiakban érdekes új adatok jutottak a birtokomba.

AZ ORTODOX

CHEVRA KADISA MUNKÁJA

Lebovits rabbi fentebb idézett leveléből, első olvasásra úgy tűnik, mintha az Ortodox Hitközség Chevrája egyáltalán nem vett volna részt a budapesti temetkezésekben és aztán a kihantolásokban. A dokumentumok viszont azt bizonyítják, hogy ez nem így volt, nagyon sok munkát végezték a háború alatt a temetésekkel és a háború után az exhumálásokkal. Lebovits rabbi valójában arra utalt, hogy ők csak az ortodox halottakért voltak felelősek.

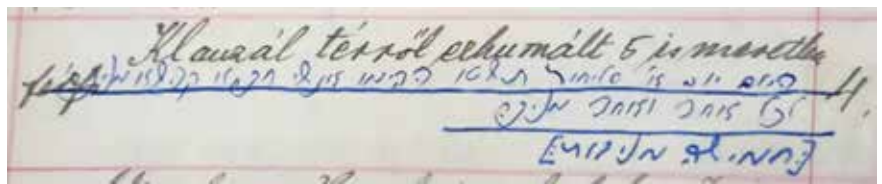
Példának álljon itt egy 1946. március 10-én megjelent beszámolójuk, amelyre Dombi Gábor és Lóczy Tamás hívták fel a figyelmemet.

„...A Gettóban annak lezárása előtt és az ostrom előtt megengedték a halottaknak a temetőbe való kiszállítását. Az ostrom alatt a köztereken, a házak pincéiben stb. történtek ideiglenesen a temetések. A Chevra nevében Bohrer [Jakab] alelnök és Hirschler gondnok vették ki részüket a munkából, akik fáradtságot nem ismerve végezték el a cheszed selememessel járó teendőket...

A felszabadulás utáni idő is sulyos feladatok elé állította a Chevrát. A teendők soha nem tapasztalt mértékben megnövekedtek, mivel az utcán, lakásokban mindenféllel temetlen halottak feküdtek. A kiszállítás is le küzdhetetlen akadályokba ütközött, így sok esetben ideiglenes megoldáshoz kellett folyamodni és részint a Dob-u. 25. sz. ház udvarán, részint a házak légópincéiben, részint pedig köztereken ideiglenesen eltemetni a holttesteket, ahonnan azokat később exhumálták...

Csak márciusban sikerült a várossal megállapodást kötni a holttestek kiszállítására vonatkozólag.

Eleinte a villamos mozdonyal történt a kiszállítás, a gyűjtőhely a Corvin áruház épülete volt, ahol az orth. holttestek részére külön helyiség állott rendelkezésre, az állapot kb. 3 hétig tartott; ekkor a város gyűjtőhelyül a régi

Az Orth. Chevra temetkezési könyvből. „Klauzál térről exhumált 5 ismeretlen férfi”. Később hozzáírták héberül: „Ma, 1955, Szlichot első napján [szeptember 16.] a Chevra Kádísá emberei mindenkinek külön sírt állítottak fel. Öt sírkő”.

Kerepesi [ma Salgótarjáni úti] temetőt jelölte ki; az orth. halottak számára itt is külön helyiség állott rendelkezésre.

A kocsival való kiszállítás májusban kezdődött; eleinte közös kocsit szállította a mi halottainkat is, míg végre júliusban sikerült elérnünk, hogy a város a Chevrának külön kocsit rendelkeztetett.

Az elmúlt 2 évben a Chevra 533 temetést végzett... A temetésekből 118 exhumálás, amelyekben a Szeretetház áldozatainak exhumálása és temetése benn foglaltatik. Az elhunytak közül 36 deportált, kb. 30 bombatámadás áldozata, 10 nyilas áldozat a Városmajori és Szeretetházi áldozatokon kívül. A szeretetházi és Városmajori áldozatok exhumálásáról a 'Náci és nyilas rémtetteket vizsgáló bizottság' filmszereplőt készítette.

Az Orthodox Chevra Kadisa temetkezési feljegyzései között is fontos információk találhatóak⁹. Így pl. ez a szöveg rávilágít arra, hogy az exhumálások még évekkel a felszabadulás után is zajlottak: „Az 1947. április 1-3-i Klauzál téri exhumálások alkalmával felszínre került holttestek, akikről feltételezhető, hogy orthodoxok voltak”.

Egy későbbi, 1948. március 18-i beszámolóban pedig ez szerepel:

„Az elmúlt évek borzalmaival még mindig érezzük a Chevra tevékenységében... Helyben [vagyis Budapesten] is folyt az ostrom áldozatainak exhumálása, a Klauzál téren 9 ortodox egyén tetemét találták meg, akiket eltemettünk...”.

Mivel az egyik feljegyzés öt, a másik kilenc holttestről beszél, feltételezhető, hogy nem egyszerre tárták föl az egész teret, hanem fokozatosan haladtak.

TEMETKEZÉS

A SZENT ISTVÁN PARKBAN IS

Felfigyeltem rá, hogy a fentebb idézett szövegben az szerepel, hogy „köztereken” temették el a halottakat, többes számban, amiből következik, hogy nem csak a Klauzál téren volt temető kialakítva. Ez derül ki az *Új élet* 1945. december 18-

án megjelent számában¹⁰ található írásból is, amely Holder József magyar jiddis költőnek állított emléket. A lap alján található kiegészítésből kiderül, hogy Holdert: „Az elmúlt hét keddjén [december 11.] helyezték nyugovóra a Rákoskeresztúri temetőben, miután az ostrom alatti ideiglenes temetkezési helyéről, a Szent István Parkból exhumálták”.

gettóban és a felszabadulás után is Trebitsch Márkus, a neológ Chevra Kadisa (Szent Egylet) főtitkára volt a temetkezés irányítója¹¹.

A levél végén az utalás a koporsók igénylésére felkeltette a figyelmemet, mivel valószínűtlennek tűnik, hogy a gettóban nagy mennyiségű koporsó állt volna rendelkezésre ekkor. Talán valami előírásnak akar-

Cion rabbit, akihez több éves szoros barátság fűz. A rabbi több könyvhez kért tőlem ajánlást és már idézett is több responsum választ tőlem a műveiben. Mordechai az Óváros muszlim negyedében lévő, vallásos cionista beállítottságú Áteret Jerusálajim jesivának a munkatársa, a jesiva alapítójának és vezetőjének, Slomó Ávinér rabbinak a személyi asszisztense. Mikor jeleztem, hogy szeretném meglátogatni a jesivában ima után, kiderült, hogy Ávinér rabbinak akkor az Óváros egy másik részében lenne órája, de jelezte, hogy még az órája előtt szeretne velem találkozni, ezért lejönne a Siratófalhoz. Bár szokatlan, hogy egy idősebb rabbi keressen fel egy fiatalabbat, megtisztelőnek éreztem, hogy a vallásos cionisták egyik leghíresebb rabbija, egy 79 éves idős ember eljön, hogy velem találkozhatson. Pár percet beszélünk, majd ő továbbsietett tanítani.

Ima után elsétáltunk Hirs Méir fiammal a pár száz méterre levő jesivába a *Sukon*, a muszlim negyedben húzódo piacon keresztül. Hála Istennek épp nyugalmas volt minden, így biztonságban elértünk a jesivába. Nagyon érdekes volt ez a látogatás is, megnézhettem, ahogy a jesiva 70, katonai szolgálatát már letöltött diákja hangosan és szorgalmasan tanul, beszéltem a rabbikkal is. Ezután felmentünk a tetőteraszra, amely a Szikladómra néz: az egész városban ez a legközelebbi pont a Templomhegyhez, ahova egy zsidó még felmehet.

UTASÍTÁS

a gettóban lévő halottak eltemetésére vonatkozólag.

A gettóban elhaltak eltemetéséről a házparancsnokok intézkednek olyképpen, hogy a házakban előforduló haláleseteket nyilvántartásba veszik. Amennyiben az elhalt ismeretlen volna, úgy személyleírást vesz fel. Minden halott lábcédulával látandó el. Lehetőleg kartonra írandó az összes személyi adat.

A haláleseteket naponta egyszer összesítve az illetékes körzeti előjáróságnak írásban bejelentik.

A házparancsnok köteles a Klauzál téren a körzet részére kijelölt területen a sír megásásáról és a halott elföldeléséről gondoskodni. A sírok 2 méter mélyre ásandók és szorosan egymás mellett, közök nélkül készítenődök el. Minden egyes sírban 10 cm. földréteg elválasztással 3 halott helyezendő el. A kórházakban elhaltak eltemetéséről a kórházparancsnokok fenti módon gondoskodnak. Uccán talált hullákat a rendészet köteles az illetékes körzeti előjáróságokhoz bejelenteni és a körzeti előjáróság gondoskodik azoknak a fenti módon való elföldeléséről.

A sírásáshoz szükséges szerszámok elsősorban a házakban lévő légó szerszámokból fedezendőek. Amennyiben a helyszínen nem állanak megfelelő szerszámok rendelkezésre, úgy másodsorban a körzeti előjáróságtól és harmadsorban a műszaki osztálytól igényelhetők azok.

A halottak kiszállításához további intézkedésig koporsók a Temetkezési Osztálytól igényelhetők. A Temetkezési Osztály koporsót csak akkor bocsájt rendelkezésre, ha a sír már megásatott.

Budapest, 1945. január 4.

A Magyarországi Zsidók Szövetsége
Ideiglenes Bizottsága
Temetkezési Osztálya

A KLAUZÁL TÉRI ELHANTOLÁSOK SZABÁLYOZÁSA

A témában Dombi Gábor egy 1945. január 4-én, a gettó felszabadulása előtt 13 nappal született utasítást ajánlott figyelmembe, melyet a Magyarországi Zsidók Szövetsége Ideiglenes Bizottságának Temetkezési Osztálya adott ki. Ebből kiderül, hogy már korábban is temettek el halottakat a Klauzál téren egy erre kijelölt területen. (lásd a keretes részt)

Dombi Gábor, akitől ezt a dokumentumot kaptam, azt az információt is megosztotta velem, hogy „a

tak megfelelni vagy reménykedtek, hogy lesz megoldás a helyzetre.

TALÁLKOZÁSOM SLOMÓ ÁVINÉR RABBIVAL

Itt tartott a Klauzál téri „nyomozásom”, amikor pár napra Izraelbe látogattam az Oirechman családban tartott esküvő apropóján. Vasárnap este Jeruzsálemben szálltunk meg, úgy, hogy hétfőn reggel a Siratófálnál tudjunk imádkozni a fiammal, Hirs Méirrel. Szerettem volna kihasználni a lehetőséget, hogy felkereshessem jesivájában Mordechai-

EGY KOHÉN RABBI MEGENGEDŐ ÁLLÁSPONTJA A KLAUZÁL TÉRI JÁTSZÓRÓL

Szerencsére még egyszer lehetőségem nyílt találkozni a rabbiival, aki visszaért a jesivába, mielőtt mi elindultunk volna. Így kihasználtam a lehetőséget, hogy hosszasan elbeszélgethessek vele. Szokásom, hogy amikor találkozom egy rabbiival, akkor felhozok egy olyan témát, amivel épp foglalkozom, és átbeszéltem vele. Most is így tettem, és elmondtam neki a helyzetet a Klauzál téri játszótérről, hangsúlyozva, hogy ez komoly gond, ami érinti a kohénokat. Ávinér rabbi nagyon

Oberlander rabbi Slomó, Ávinér rabbi (balra) a Siraťofalvánál és Mordechaj Cion rabbi (középen)

érdekesnek találta a kérdést, mivel – mint megtudtam – ő maga is kohén. Így különösen örültem, hogy hallhatom a véleményét a témáról, amiben minden bizonnyal sokkal já-

ratosabb, mint én, aki nem vagyok kohén.

Ávinér rabbi nagy érdeklődéssel hallgatta végi a történet részleteit, egy percre elgondolkozott, majd

azt mondta: semmi probléma nincs itt egy kohénnak, hisz ez egy „száfék tumá birsut hárábim” – ez az ismert talmudi elv¹² azt mondja, hogy ha egy dologról nem biztos, hogy tisztátalan, akkor magánterületen tisztátalannak tekintjük, közterületen pedig tisztának. Ebből a szempontból az számít „közterületnek”, ahol jönnek-mennek az emberek, vagyis legalább három ember jár arra (így ez alapjaiban eltér a közterület szombati törvényekkel kapcsolatos értelmezésétől). Abban a pillanatban, ahogy Ávinér rabbi kiejtette az első szavakat, megdöbbsentem, hogy ez az alapelv elkerülte a figyelmemet. Mivel a Klauzál tér nem magánterület, az emberek járnak-kelnek ott és a tisztátalanság ténye nem biztos, az egész terület tisztának számít. Bár ez nem egy logikára épülő alapelv, a Talmud a Tórából vezeti le a házasságtöréssel gyanúsított nő esetének leírásából¹³. Véleményét megerősítő Ávinér rabbi azt is mondta, hogy ha Budapestre látogatna, ő is elmenne a Klauzál térre.

Ezek alapján, visszatérve a cikk elejére, hogy miért nem lehet ma már erről hallani – azért, mert itt nem bizonyított tisztátalanság áll fenn, így nem tiltott a kohénok számára, hogy átmenjenek a téren, illetve gyerekeknek, hogy a játszótéren játsszanak. Tovább gondolva valószínűnek látom, hogy talán csak addig kerülték el a kohénok a Klauzál teret, ameddig nem fejezték be kihantolni onnan minden halottat, ez pedig a fent idézett hitközségi beszámoló alapján, több évig tartott, azután megszűnt ez a probléma és már szabad volt kohénoknak is odajárni.

A közterületeken, és ezen belül is a Klauzál téren eltemetett áldozatok és újratemetésük története még mindig nincs teljesen feltárva. Remélem, írásommal hozzájárulhatom, hogy tisztábban lássunk ebben a témában.

Oberlander unokák a Klauzál téren

¹ 3Mózes 21:1.; *Sulchán áruach* Jd 369:1.; ² *Misnát Jáákov* responsum 4. kötet 30. fejezet; ³ Lebovits rabbi héber betűs rövidítését eredetileg MAZS-ként oldottam fel. Carciente Joel azonban rámutatott, hogy Randolph L. Braham könyvében: *A népiértés politikája* (Budapest 2015, 2. kötet 1663. oldal) szerepel, hogy a „MZSSZ: Magyarországi Zsidók Szövetsége, a Központi Zsidó Tanács hivatalos elnevezése”. Úgy vélte, talán erre utalt Lebovits rabbi. Szerintem ez nagyon is lehetséges, és minden valószínűség szerint megfelel a rabbi által héberül leírt rövidítésnek: מזורס (de valószínűleg jobb lett volna, ha מזורס-ként írta volna át); ⁴ Talmud, *Názir* 64b-65a.; ⁵ 1Mózes 3:19.; ⁶ Lásd Maimonidész *A halott általi tisztátalanság szabályai* 2:11.; ⁷ Lásd *Szridé* és responsum Jd 100:29-53.; *Kéc hájomin* 3:47.; ⁸ 4Mózes 19:14.; *SÁ* uo.; ⁹ Köszönet jár Lószy Tamásnak, aki rábukkant ezekre; ¹⁰ 6. oldal; ¹¹ Lásd még Braham könyvében uo. 2. kötet 1132. oldal; ¹² *Szotá* 28a-b.; ¹³ 4Mózes 4. fejezet.

Jeruzsálem lerombolása

BÖJTŐL BÖJTIG: A HÁROM GYÁSZHÉT

CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

830 éven keresztül állt Jeruzsálem egyik magaslatán a Szentély – héberül *bét hámkdás* בית המקדש –, mely annyira fontos szerepet töltött be a zsidó nép életében, hogy a 613 *micva* mintegy kétharmada ezzel az épülettel, illetve a benne végzett istenszolgálattal, az áldozatokkal, a kohénok (papok) tevékenységével stb. kapcsolatos. A Szentély lerombolása népünk történetének legnagyobb tragédiáját jelenti, a harmadik Szentély minden nap várt felépülése pedig a végső megváltást jelzi majd. A Szentély siratása a mindennapjainkban is megjelenik (a falon befestetlenül hagyott felület, vagy az esküvőn eltört pohár „*zécher leMikdás – a Szentély emlékére*”, hiszen Szentély nélkül nem lehet teljes az örömünk), és évente három hetet szánunk teljes mérték-

ben az elveszített Jeruzsálem siratására.

GYÁSZOS NYÁRI HETEK

A három hetet egy félnapos böjtnap vezeti be és egy másik, sokkal szigorúbb, 25 órás böjt zárja. A támuz hó 17. napjától áv hó 9-ig tartó, héberül *sloset hásavuotnak* vagy *bén há-mécárimnak* (בין המצרים), jiddisül *dráj vochenek* (דריי וואכען) nevezett gyászidőszakban sok negatív esemény történt a zsidókkal a történelem során Jeruzsálem pusztulásán kívül is. Ennek megfelelően ebben az időszakban nem tartanak esküvőt, nem zenélnek, illetve nem hallgatnak élő zenét, nem vágatnak haját, nem borotválkoznak, nem vesznek új ruhát és nem fogyasztanak abban az évben még nem kóstolt gyümölcsöt sem, hogy ne kelljen elmondani

a *sechejánu* – aki megengedted, hogy megérjük ezt a napot áldást elmondani, hiszen az örömet fejez ki.

Az áldott emlékü lubavicsi Rebbe, Menachem Mendel Schneerson rabbi több alkalommal is felhívta a figyelmet arra, hogy ebben a három hétben kiemelkedően fontos az adakozás és a tóratanulás és elsősorban a Szentély felépítésével kapcsolatos szakaszokat érdemes tanulmányozni. A hagyomány szerint maga az Örökkévaló mondta Jechezkél (Ezékiel) prófétának, hogy amíg a zsidók száműzetésben vannak, abban az időben is tanulmányozniuk kell a Szentély építésével kapcsolatos *micvákat*, parancsolatokat és törvényeket, mivel az alapos tanulás Isten szemében olyan, mintha fel is építették volna a Szentélyt. Fontos, hogy az ember praktikus, a gya-

korlatban is alkalmazható hálácháként, zsidó törvényekként tekintsen a Szentéllyel kapcsolatos tudnivalókra, ne hipotetikus vagy pusztán elméleti micvákként, és higgye, hogy az így megszerzett tudását már a nagyon közeli jövőben is kamatoztathatja majd az újjáépült Szentélyben. A bölcsek azt mondják: amelyik nemzedékben nem épül újjá a Szentély, az olyan, mintha abban a nemzedékben rombolták volna le a Szentélyt. A Rebbe e tanulással kapcsolatban mindannyiszor hangsúlyozta, hogy célja nem az, hogy a gyász érzését erősítsük a lelkünkben, hanem éppen ellenkezőleg: az, hogy minden zsidó emberben felébredjen a harmadik, örökké álló Szentély iránti vágyakozás. Ennek értelmében mindenki egyre több micvát tart majd be és végül elérkezik a *geulá slémá*, a végső megváltás.

KÉTSZER ÖT TRAGÉDIA

A három hét során, a napok előrehaladtával a gyász egyre mélyül: a periódus első szakaszában, támuz 17-től 29-ig csupán bizonyos örömteli cselekedetektől tartózkodunk, év hónap újjaholdjától (*ros chodes*) fogva azonban már sem húst, sem pedig bort nem fogyasztunk (ez alól kivétel a szombat). Szokás, hogy nem mosnak e naptól fogva és tiszta ruhát sem vesznek (ez kiváltható azzal, ha év hónap újjaholdja előtt minden, hordani kívánt ruhát magunkra húzunk néhány percre, ilyenkor már nem számít tisztának a ruha). Vannak, akik nem is fürdenek ezen időszakban, vagy csupán hideg vízzel mosakodnak. Szfárádi és jemeni közösségekben más szokások vannak érvényben, ott a mély gyász időszaka rövidebb. Év hónap kilencedike az időszak csúcspontja. Ekkor 25 órás, nagyon szigorú böjtöt tartunk: tartózkodunk minden örömteli cselekedettől, az evéstől, az ivástól, bőrcipő viselésétől, mosakodástól és a házaselettől is. Este és a nap első felében alacsony széken ülünk, akár a gyászolók, csak később, a gyász enyhülésével cseréljük vissza a megszokottra az ülőkalkalmosságainkat.

CSAPÁSOK, MELYEK A MISNA SZERINT A ZSIDÓKAT TÁMUZ 17-ÉN ÉRTÉK:

1. A kőtáblák akkor törtek össze, amikor Mózes lejött a Szináj-hegyről és szembesült azzal, hogy a nép egy aranyborjú körül énekel és táncol. Nem sokkal az egyiptomi kivonulás csodái után bálványt imádtak. Mózes erre összetörte a kőtáblákat. A Misna azonban azt írja, hogy „összetörtek a kőtáblák”, azaz, mintha Mózesnek nem is lett volna köze a dologhoz. Egy vélekedés szerint pontosan ez történt: a kőből faragott, vastag kőtáblák rendkívül nehezek voltak, s az, hogy Mózes a kezében tartotta őket, isteni csoda volt. Amikor azonban Mózes megpillantotta a bálvány előtt hajlongó népet, a csoda érvényét veszítette, a kőtáblák teljes súlyukkal ránehezedtek, ő pedig nem volt képes megtartani azokat.

2. Az állandó áldozat (*korbán tamiid*) bemutatása ezen a napon ért véget az első Szentélyben, a babilóniai ostromtól szenvedő Jeruzsálemben. A körbezárt városban nem maradt több áldozati állat, így a kohénok (a szentélyben szolgáló papok) nem tudták többet bemutatni a naponta kétszer (reggel és délután) előírt *korbán tamiidot*. A Szentély ugyan fizikailag még állt, ám legfontosabb funkcióját már nem tudta betölteni.

3. Ezen a napon törték be a jeruzsálemi városfalat az ellenség katonái – az első Szentély idején a babilóniaiak, a második Szentély idején a rómaiak. Vagyis azt mondhatjuk, hogy ez volt a vég kezdete.

4. Aposztomosz ezen a napon égette el a Tórát. A Misna itt igen szűkszavúan fogalmaz. Hogy ki volt Aposztomosz és milyen Tórát égetett el, arról sok magyarázat született. Vannak, akik szerint egy görög katonatisztról van szó, aki a hasmóneusok korában, mintegy 250 évvel a második Szentély pusztulása előtt élt és a hanukai csodát megelőző üldöztetések korában égette el a Tórát. Emiatt vannak, akik magával a szír-görög uralkodóval, Antiochusszal azonosítják. Mások úgy vélik, hogy római volt, és a Szentély lerombolásakor vagy nem sokkal utána hajtotta végre gonosz tettét. A híres zsidó történétíró, Josephus Flavius szerint az eset nem Jeruzsálemben, hanem Rómában történt, ahol Aposztomosz a helyi zsidó közösséget provokálta egy tóratekeres elégetésével. A római zsidók kis híján fellázadtak, mire a várost vezető prokurátor letartóztatta és kivégeztette Aposztomoszt.

Felmerül az a kérdés is, hogy miért „a” Tórát égette el, miért nem „egy” Tórát. A Misna ezzel feltehetőleg egy különleges és egyedi tóratekeresre utal. Egyes vélemények szerint „a” Tóra nem volt más, mint a Mózes által írt legelső tóratekeres, melyet Chilkijáhu főpap talált meg az első Szentély felújításakor, Josia király idejében. Ezzel a magyarázattal az a probléma, hogy azt a tekerest a Frigyládával együtt őrizték, melynek viszont nyomra veszett az első Szentély lerombolásakor, Aposztomosz pedig a második Szentély idejében élt, függetlenül attól, hogy görögként vagy rómaiaként azonosítjuk. Egy másik vélemény szerint a zsidókat Babilóniából hazavezető Ezra próféta Tórájáról van szó, mely Mózes könyveinek legpontosabb változatát tartalmazta, s erről másolták a többi tekerest. Mások egy brutálisan kivégzett bölcset, Chániná ben Terádjon rabbi Tórájával azonosítják a kérdéses tekerest. Ezt a Tórát a rabbiival együtt égették el, miután a római hatóságok elfogták őt. A Talmud (Ávodá Zará 18/b) szerint a Chániná rabbi köré tekerték a Tórát és úgy küldték a máglyára.

5. A következő tragédia – a bálvány felállítása a szentélyben – Menáse király bűne volt. A déli királyság 14. uralkodója hátat fordított az Örökkévalónak és környező népek vallási szokásait próbálta Jehuda lakosaira erőltetni, mintegy 2600 évvel ezelőtt, az első Szentély fennállása idején.

CSAPÁSOK, MELYEK A MISNA SZERINT A ZSIDÓKAT ÁV HÓ 9-ÉN ÉRTÉK:

1. Az első, áv hó 9-hez köthető szomorú esemény még a sivatagi vándorlás során történt: a Szentföldet bejáró, majd a honfoglalás ellen agitáló kémek bűne miatt az Egyiptomot elhagyó nemzedék tagjait – kevés kivétellel – arra ítélte Isten, hogy a sivatagban leljék a halálukat, és ne léphessenek Izrael földjére.

2-3. Ezen a napon dőlt romba az első Szentély (i.e. 423) és a második Szentély (i.sz. 70).

4. A római elnyomás ellen kirobbant, Bár-Kochvá vezette felkelés során ezen a napon esett el Bétár városa. Védőit és lakóit lemészárolták, köztük a követői által messiásnak tekintett Bár-Kochvát is. Az ősi város közelében napjainkban egy hatvanezer fős háredi város áll Jeruzsálem-től délnyugatra.

5. A felkelés leverése után a rómaiak felszántották a Templom-hegyet, hogy ezzel pecsételjék meg Jeruzsálem pusztulását.

E hetek egyre komorodó, sötétedő jellegére, mélyülő gyászára utal a héber kifejezés: *bén hámcárim* – a szorongatások között. A két dátumhoz kötődő megannyi szomorú esemény közül kiemelkedik az első és a második szentély pusztulása és a zsidó nép száműzetése a Szentföldről. Nézzük, milyen sötét eseményekre emlékezünk még ebben az időszakban. A támuz 17-én és áv hó 9-én történt tragédiákról a Misna Táánit traktátusában (4:6) találunk információt:

Öt dolog történt ősünkkel támuz 17-én és öt dolog áv 9-én. Támuz 17-én összetörtek a kőtáblák [az aranyborjú bűne után], felhagytak az állandó áldozat bemutatásával [az első Szentély idején], áttörték a város [Jeruzsálem] falát [mindkét szentély idején], Aposztomosz [görög/római katonatiszt] elégette a Tórást és [Menáse király] bálványt állított fel a szentélyben.

Áv 9-én született meg az ítélet, hogy ősünk nem léphetnek be az országba [a honfoglaláskor], rombolták le a Szentélyt először [a babilóniaiak] és másodszer [a rómaiak], elfoglalták Bétárt és felszántották a várost [Jeruzsálemet]. Ahogy beköszönt áv, csökkentjük az örömet.

GYÁSZOS PRÓFÉTAI SZAKASZOK

A későbbiekben még megannyi gyászos esemény rakódott e tragédiákkal terhelt időszakra.

A szombati, illetve reggeli tóraolvasás után olvassák fel a háftárát, egy-egy prófétai szakaszt, mely általában az adott tóraolvasás tematikájához vagy az aktuális jeles nap, illetve ünnep témaköréhez kapcsolódik. A nyári hónapokban azonban tíz egymást követő háftára nem a tóraolvasás, hanem az adott időszak és a zsidó történelem kapcsolatáról szól. Ebből az első három, a három gyászhét során felolvasott prófétai szakasz a *tlát depuránutá*, a *pusztulás három [háftárája] nevet viseli. Mivel e* háromhetes gyászidőszak során mintegy újra megéljük, és eközben meg is siratjuk Jeruzsálem pusztulását, illő, hogy ezt szombaton, a zsinagógai szertartás során is kifejezzük. E három hét prófétai szakaszai szombatonként Jirmejáhu (Jeremiás), illetve Jesája (Ézsaiás) próféta könyvéből származnak, és elmondják, hogy az Örökkévaló mennyire csalódott népe hitetlensége miatt. Egyben figyelmeztetnek arra, hogy ha nem változtatják meg a Tórával és az isteni parancsolatokkal ellentétes viselkedésüket és kicsapongó, Isten útjától igencsak távol eső életmódjukat, akkor hamarosan elkövetkezik a hatalmas pusztulás (ami, mint tudjuk, valóban így is lett).

A három szombat közül az első Jirmejáhu próféta könyvének legelejét olvassák fel, a másodikon annak a résznek a folytatását. A próféta Isten üzenetét közvetíti az engedetlen nép felé, erőteljes hangvétellel ítéli el a nép minden egyes rétegét és csoportját – a vezetőket is ideértve – a tetteiért és azért, mert letértek Isten útjáról. Emlékezteti a zsidókat, mennyi jót tett velük az Örökkévaló azzal, hogy kihozta őket Egyiptomból, átvezette őket a sivatagon és bevitte őket az Ígért Földre. Ám ők a kedvességért, a támogatásért, az ajándékokért hűtlenséggel fizettek és elhagyták Isten Tóráját. A harmadik, a tisá beásvot közvetlenül megelőző szombaton olvasott háftára Jesája könyvéből származik, egészen pontosan annak nyitó mondataival indul: „Ez Jesájáhu, Ámoc fiának látomása...”. Erről a felütésről neveztek el ezt a szombatot *sábát cházonnak*, a látomás szombatjának. A hászid bölcsek azt tanítják, hogy éppen ezen a szombaton, a legmélyebb szomorúságunkban minden egyes zsidó lelkének megmutatják a harmadik Szentély vízióját, és ez ad erőt ahhoz, hogy folytassuk a küzdelmeinket a szétszóratásban egészen addig, amíg felépül – mihamarabb – a harmadik és örökké álló Szentély.

A háftárában Jesája próféta megfeddi Jehuda és Jeruzsálem lakóit, mivel letértek Isten útjáról és lázadoztak az Örökkévaló ellen, illetve – korábbi hibáikat megismételve – nem távolodtak el a bűnöktől, melyeket elkövettek. A nép vezetőit a bűnös Szdom és Ámora (Szodoma és Gomora) lakóihoz hasonlítja, és arról beszél, hogy Isten nem vágyik az áldozataikra, melyeket pogány szokások fűszereznek. A próféta kemény szavakkal illeti a zsidókat, ám a bűnök felsorolása és a nép ostromozása után finomabb hangot üt meg és arra ösztönzi a zsidókat, hogy térjenek meg, legyenek irgalommal a szűkölködők, az árvák és az özvegyek iránt, és ha megbánják bűneiket és jó útra térnek, akkor – következik a prófétai iratok egyik leghíresebb mondata:

Ha vétkéitek olyanok volnának, mint a bíbor, fehérré lesznek, mint a hó; ha vörösek volnának, mint a karmazsin, olyanok lesznek, mint a gyapjú.

A háftára – mint annyi más esetben is – végeredményben pozitív ígéretet hordoz: Isten újra bírákat és vezetőket ad Izraelnek, a megtérés pedig elhozza a megbocsátást és minden jóra fordul.

A pusztulás három háftárját a hét vigasztaló (sivá denechemátá) követi, melyek egészen Ros háásánáig, az újévig öntenek reményt és vigasztalást a zsidók szívébe.

A háftárakat meghatározott dallammal, a könyvbe nyomtatott dallamjegyek alapján olvassák fel. Sok közösségben azonban a prófétai szakaszok felolvasásának dallama helyett részben vagy egészben a pusztulást sirató Échá dallamán olvassák fel sábat cházon, vagyis a harmadik szombat háftárját. Ez kiemeli a háftára és a Siralmak könyvének hasonló tematikáját, a gyászt, a siratást, a pusztulást. Egyébként maga az „éché” szó – mely a tisá beáv estéjén felolvasott, az első Szentély pusztulásáról és az azt körülvevő eseményekről szóló Siralmak könyvének kezdőszava – is szerepel a háftárban.

GYÁSZBÓL ÖRÖMÜNNEP

Mindezzel együtt a Rebbe gyakran kiemelte, hogy a gyászos három hét-

re eső három szombatot a megsokottnál is nagyobb örömmel és lelkesedéssel kell megülni. E napokon nemcsak hogy szünetel a gyász és tartózkodunk annak minden kifejezésétől, hanem éppen vidámabbnak kell lennünk, még nagyobb átéléssel kell megünnepelnünk a hetedik napot.

A Rebbe azt is javasolta, hogy menáchem áv, vagyis a vigasztalást hozó áv hónap újholdjától fogva – ez az az időszak, amikor a gyász jeleként se húst, se bort nem fogyasztunk – a közösség egy-egy tagja tartson minden nap szijumot, vagyis ünnepelje meg ismerősei, barátai, a közösség tagjai körében, hogy befejezett egy talmudi traktátust. Ez lehetővé teszi, hogy a gyászos napokból örömet varázsoljanak, sőt a szijum alkalmával tartott vidám lakomán még a húsfogyasztás is megengedett ebben az időszakban is. A Rebbe kérése az volt, hogy a hónap újholdjától egészen tu beáv, áv hónap 15-ének különleges napjáig tartsanak minden nap szijumot.

Reményeink szerint a hamarosan felépülő harmadik Szentéllyel véget ér az Izrael érő csapássorozat és a böjtnapok örömmünneppé változnak. A hagyomány szerint a messiás eljövételével e szomorú gyásznapok vidámsággal telnek meg és nem-hogy nem lesznek a szomorúság, a gyász napjai, hanem éppen ellenke-

zőleg, az év legörömtelibb napjai közé tartoznak majd. Azt mondják, a messiás tisá beávkor születik majd. A legnagyobb szomorúságból lesz a legnagyobb örömmünk.

Erre utal a pozitív üzenetet hordozó, gyásznapokban is évezredek óta nemzedékről nemzedékre reményt nyújtó prófécia, mely arról szól, hogy gyásznapjai a jövőben örömmünneppé változnak majd. Zechárjá (Zakariás) könyvében (8:19) a következőket olvassuk:

Így szól az Örökkévaló, a seregek Ura: A negyedik hónap böjtje, meg az ötödiknek böjtje, meg a hetediknek böjtje, meg a tizediknek böjtje Jehuda házának lesznek vigasággá és örömmé és jó ünnepnapokká...

A negyedik hónap (niszántól számítva) támuz, és e hónap szomorú tartalmú böjtnapja is az öröm napjává változik majd, amikor elérkezik a messiás. Addig is fontos észben tartani a Rebbe magyarázatát: a böjtnapok egyben lehetőséget is nyújtanak nekünk arra, hogy helyrehozzuk a pusztulás eredőjét, és megteremtjük a lehetőséget arra, hogy véget érjen a hosszúra nyúlt száműzetés és újjáépülhessen a Szentély. A böjt kiemeli a lerombolt *Bét Há-mikdás* hiányát, illetve a pusztulást követő szétszóratás szomorúságát. Az ezen való elmélkedés felkelti az emberben a megtérés iránti vágyat, így hozza közelebb a megváltást.

A jeruzsálemi Szentély méretarányos modellje

Debrecen épített zsidó öröksége

A pesti zsidónegyed után talán a debrecenit ismerik a legtöbben, ahol több zsinagóga, székház, vágoda, tanház, mikvék sorakoznak, még hozzá példás rendben, és ami talán még ennél is fontosabb, hitközségi használatban! Ez a fantasztikus infrastruktúra, az EMIH-nek hála, hamarosan még tovább bővül. Ennek apropójából elevenítjük fel Debrecen épített zsidó örökségét. Egy következő cikkben pedig az itt szolgáló rabbikról is megemlékezünk. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

FALUBÓL A VÁROSBA

Debrecen zsidó története, csakúgy, mint más szabad királyi városokban, csupán az 1840-es, szabad költözködést engedélyező törvényt követően kezdődhetett meg. Ez persze nem azt jelentette, hogy korábban ne fordultak volna meg zsidók a városban, hiszen 1774-ből már ismert egy Kóser pince nevű hely, melyet egy sámsoni zsidó bérelt, hogy ott rituálisan felügyelt kosztot áruljon.¹ 1791-től pedig már alkalmi imaház is volt a 298-as számú vásári sátorban.²

Debrecen piaci napjai mágnesként vonzották a mindenféle vallású kereskedőket, s míg zsidó vallású nem élhetett a városban, addig a környező településeken a 18. század végétől kezdve népes hitközségek voltak, zsinagógával, rabbival, esetenként még jesivával is.

De fordult a kocka, és 1840 után nemsokára Hajdú vármegye zsidó lakosságának már kétharmada Debrecenben élt. A legtöbben 1920-ban tartoztak az izraelita felekezethez; a 10.170 fő az ottani lakosság 9,9%-át jelentette. 1941-ben pedig 9142 főt (7,3%) írtak össze, továbbá 585 zsidó származású, de más vallású embert regisztráltak a városban.³

AZ „ALMEMOR” HARC

Érdekes megfigyelni, hogy a debreceni zsidóság rohamos növekedését a zsinagógák méretei eleinte nem követték, s az első nagyobb zsinagógát csak 1865-ben alakították ki a mai Szent Anna utca 26. szám alatt.

Az építkezéskor meglehetősen nagy vitát szított az „almemor”, vagyis a bima elhelyezése, ugyanis az előljáróság a tóraolvasó emelvényt a frigyszekrény elé kívánta helyezni, amit a hitközség 40 tagja megtámadott, mert ők ragaszkodtak a hagyományos kialakításhoz. Miután ekkor éppen nem volt rabbi Debrecenben, az előljáró-

ság nevében Klein Ignác kérdéssel fordult a korszak nagyjaihoz. Eisenstadt Menáchem (1808–1869) ungvári rabbi atyjára, a „MáHÁRÁM Ásch”-ra hivatkozva írta, hogy nem szabad a bimát középről elmozdítani:

„Amit uraságod írt a *Keszef Misne* [Jozsef Káro kommentárja Maimonidész *Misne Tórájára* – szerk.] szavairól, amelyekre az újítók építenek, akikre azt kiáltom, aki fel akarja magát akasztani, akassza fel magát egy nagy fára, hiszen ha valóban az volna céljuk, hogy ezáltal díszesebbé teszik a templomot, akkor támaszkodhatnak a *Keszef Misne* szavaira, de ismeretes, hogy céljuk, mindent (az egész vallást) kiirtani.”⁴

Hasonlóképpen válaszolt Klein Smuél Smelke (1804–1875) nagyszőlősi rabbi és Weinberger Ábrahám Jicchák (1812–1884) kisvárdai rabbi is, utóbbi pedig külön kérte Kleint, „aki a Tóra forrásainál nevelkedett”, hogy gondoljon egykori mesterére, Heller Cvi Hirsch (1776–1834) bonyhádi gáonra, aki nem kedvelte az ilyen irányú változtatásokat. A leghosszabb választ Chájim Szófer (1821–1886), akkor sajószentpéteri rabbi adta, aki szintén személyesen ismerte Kleint, és egy korábbi beszélgetésükre hivatkozva utasította el a bima áthelyezését. Az előzőekhez képest Fürst Lázár (1822–1893) gyöngyösi rabbi – német nyelvű – levelében mindenekelőtt a sajnálatát fejezte ki az országban egyre inkább elharapódzó pártoskodás miatt, s felmentését kérte a válaszáadás alól, mert tudta, hogy akárhogy is döntene, a másik párt megmásítaná azt.⁵

Különösen érdekes Lipschitz Lipót (1832–1904) abaújszántói rabbi – 1895-től az Orthodox Közvetítő Bizottság elnöke – válasza, mely Fürst rabbi véleményéhez állt közel, bár ő leírta, hogy nem kell a zsinagóga belsejét megváltoztatni, ugyanakkor elítélte a túlzókat is, akik szerint az ilyen zsinagóga „tisztátalannak” számít, ahogy írta:

Az egykori status quo ante nagy zsinagóga belseje

FORRÁS: MILEY

„Amint azonban más oldalról túloztak, mondván, hogy az, aki ilyen zsinagóga küszöbét átlépi, tisztátlan és aki hozzá nyúl, tisztátlan, ezekre rá kell kiáltani, mert sok jámbor és egyenes szívű férfiú, akik oly községekben laknak, ahol nem akadályozhatták meg, hogy ilyen zsinagóga építtessék, kénytelen abba menni imádkozni; de fájdalom nagy a pártoskodás ereje. Nagyon fáj szívemnek, ha látom, hogy egy város lakói egymástól elválnak és pártokra szakadnak.”⁶

Végül a bimát mégis a frigyszekrény elé építették és a zsinagógát 30 évig használták, majd a Svetits alapítványnak adták el, akik az épületet kápolnává, később óvodává alakították.⁷

A HITKÖZSÉGEK KIALAKULÁSA

Az 1868/69-es zsidó kongresszust követően a debreceni hitközség status quo ante alapon maradt, de a vallásosság skálájának két végén is voltak jó néhányan. 1870-ben a modernebb beállítottságúak kiváltak és neológ hitközséget alapítottak, mely azonban nem tudott megerősödni, így tagjai 1886-ban vissza is olvadtak a status quo-ba.⁸

Amikor pedig a neológok visszaléptek, a képzeletbeli skála másik végén lévők közül a legvallásosabb 22 család kilépett és önálló orthodox hitközséget alapított. Ezek a pártok közötti villongások legjobban az anyahitközség akkori rabbiját, Bernfeld Jónást (1833–1890) viselték meg, aki megboldogult mestere fiának, a Sévet Szófernek (1842–1906) is levelet írt, mert úgy érezte, hogy elveszítette tekintélyét, s ezért le kellene mondania a rabbiszékről, de a pozsonyi rabbi megnyugtatta, hogy erre semmi ok nincs.⁹

A DEBRECENI ZSIDÓK ÉKSZERDOBOZA

1892-ben a status quo hitközség grandiózus terveket szőtt a millennium évére: egy, a méretének megfelelő és városi státuszát kifejező zsinagóga építését határozta el, a város egy illusztris pontján, a mai Petőfi tér északi szélén.

A tervek elkészítésével Jacob Gärtner (1861–1921) bécsi építésztt bízták meg, de az építkezés menete csúszott, és a hagymakupolákkal díszített, mór stílusú, 1100 fő befogadására alkalmas zsinagóga ünnepélyes felavatása 1897. szeptember 7-én volt.¹⁰ A zárókőbe helyezett szöveget Burger D. József (1863–1926) főjegyző, rabbihelyettes olvasta fel:

„Ezen templomunk [...] legyen maradandó, el ne vehesse tőlünk ellenség, ne seperhesse el felhőszakadás, ne rendíthesse meg vihar bömbölése, romba ne dönthesse földindulás, el ne pusztíthassa tűzvész, hanem büszkén, rendíthetetlenül hirdesse örök időkre a debreceni izraelita hitközség áldozatkészségét és vallásos buzgalmát, gyűlhelyül szolgáljon híveinknek, ahol közös hálát mondjanak közös örömben, közös könnyet hullassanak közös gyászban, vagy közös imát mondjanak, ha közös veszély fenyegeti a hazát és a nemzetet. Álljon e templom, míg az ezeréves magyar haza áll.”¹¹

SEGÉDTEMLOMBÓL EGY ÚJABB ÁLLANDÓ

A status quo nagy zsinagóga bár frekventált helyszínen állt, az izraeliták nagy része nem ott, hanem továbbra is a kis zsinagóga környékén lakott, így hamarosan egy „segédzsinagóga” építését határozták el a pótimaház helyén, melyet még 1894-ben létesítették – többek között az Aranybika Szálló építkezéséből hátramaradt vasoszlopok felhasználásával –, hogy mentesítsék a Simonffy utcai imaházat és az eladott Szent Anna utcai zsinagógát a nagy zsinagóga felépüléséig.¹²

A pótimaházat 1909 tavaszán bontották le és helyére a budapesti László testvérek tervei alapján felépítették a ma Kápolnás utcai zsinagógaként ismert status quo segédtemplomot. Különlegessége volt, hogy a pincébe maceszsütödét és tornatermet is terveztek. A 600 ülőhelyes zsinagóghoz a város ingyen téglával járult hozzá és 1910. szeptember 22-én avatták fel az akkori polgármester, Kovács József (1849–1920) jelenlétében.¹³

AZ ORSZÁG MÁSODIK ZSIDÓ GIMNÁZIUMA

A numerus clausus kegyetlen törvénye nem csupán az egyetemeken pusztított, de a szegényletes kvótát sokszor a gimnáziumokban is alkalmazták.

Többek között az antiszemitizmus hívta életre a zsidó gimnáziumokat, melyből a trianoni Magyarország területén Budapest után a cívis városban nyitotta meg kapuját a második, egyben az utolsó.

Kápolnás utcai zsinagóga

A Simonffy és Kápolnás utca sarkán lévő status quo iskolát bővítették egy emelet ráépítéssel, így 1925-től míg a földszinten az elemi, addig az emeleteken a gimnáziumi képzés folyt.¹⁴ 1921. szeptember 4-én nyitották meg, amikor dr. Fejér Ferenc (1875?–1944) hitközségi elnök, egyben a város tiszti főügyésze az alábbi szavakat intézte a diákokhoz:

„Ti pedig, kedves fiam, kik első tanulóit vagytok a mi gimnáziumunknak, [...] mély zsidó érzéssel, szorgalommal, erős tanulni-akarással, magyar hazánk iránti rendíthetetlen szeretettel váljatok becsületére, büszkeségére ennek az iskolának. A zsidó hitűnek mindig többet kell dolgoznia, mindig szorgalmasabbnak kell lennie, többet kell tudnia, mint bármely más felekezethez tartozónak. Nektek ezen felül azért is különbnek kell lennetek, mert ti vagytok az elsők, akiknek jó példával kell szolgálni az utánaatok jövőkének.

Iskolánk nem csupán tanítani, hanem nevelni is fog benneteket, hogy lélekben, testben és tudásban egyaránt erős, kiváló, hasznos, dolgozni szerető és vallásos érzésű polgárokat adjon ez a mi szerény iskolánk felekezetünknek és magyar hazánknak!”¹⁵

A zsidó reálgimnázium első igazgatója az elismert irodalomtörténész és nyelvész dr. Kardos Albert (szül.: Katz; 1861–1945) lett, aki a helyi állami főreáliskola tanári katedrájáról jött ide és a Tóra és a magyar irodalom kettős szellemében kormányozta az intézményt nyugdíjba vonulásáig.¹⁶ Az idővel nyolcosztályossá bővült és igen népszerű lett, az 1932/33-as tanévben 431 tanulója közül 22 keresztény vallású volt.¹⁷

AZ ORTHODOXIA INTÉZMÉNYEI

Az orthodox hitközség különválása után kiépítette saját infrastruktúráját. A 600 imapados zsinagógájukat a helyi Berger Jenő építész tervei alapján 1893 őszén vették használatba, a következő évtizedekben pedig körülötte épült fel a rituális fürdő, téli imaház, vágóhíd stb.

Az orthodox hitközség vallási és oktatási életében nagy jelentőséggel bírt Strasser Salamon (1863–1952) rabbi meghívása, akit mint a Chátám Szófer család egy tagját próbaszónoklat nélkül választották meg és iktatták be 1901. október 22-én.¹⁸

Beiktatása évében nyílt meg az orthodox elemi iskola, melynek 1909-ben a mai Tóth Árpád utca 3. sarokteleken emeltek új épületet, 1924-ben pedig a mai kinézetének megfelelő emelettel bővítették – 1956 óta itt szakiskolák működnek.¹⁹

Strasser rabbi kétévtizedes működésének jubileumára a hitközség jesiva felállítását határozta el, mely 1922-ben az őszi ünnepeket követően kezdte meg működését a mai Bajcsy-Zsilinszky utca 19. szám alatt. 1925-ben külön tanház is épült, s ekkor 120 növendék forgatta a Talmud fóliánsait naponta.²⁰ A debreceni bócherek nemes támogatója volt özvegy Klein Ignácné, aki 1926 nyarán házában szintén tanházat rendezett be és két további szobában 12 tanulót szállásolt el.²¹

HASZID IMAHÁZAK

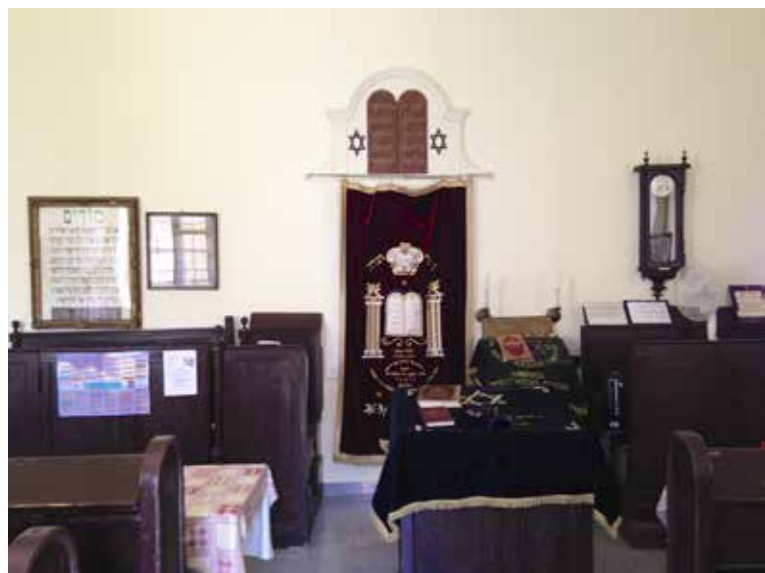
Egy rövidebb ideig, 1894–1897 között Debrecenben élt Rottenberg József háLévi (1853–1911), korábbi nyírmadai rabbi, aki ezután Mezőkaszonyba költözött, és ott mint a „kaszonyi rebbe” híresült el,²² akinek követői közül voltak, akik Debrecenben maradtak a Zúgó utcában, ahol a cánzi rebbe híveinek is volt külön imaháza. A két haszid csoportot, mintegy 150 családost, 1906-ban Strasser rabbinak sikerült egyesítenie, akik ezután a Csók utca 6. szám alatt közös imaházat rendeztek be, melyet a második világháború után romépületnek nyilvánítottak és lebontottak.²³ A fent említett imaházakkal együtt legalább öt haszid imaházról van tudomásunk.²⁴

EGYÉB VÁROSKÉPI HATÁSOK

A zsinagógák, imaházak és egyéb rituális intézmények mellett feltétlenül meg kell emlékezni a helyi zsidók „szekuláris” városkép alakításáról is, így elsősorban az itt született Sajó István (szül.: Schwartz; 1896–1961) építész munkásságáról. Sajó a külföldi tanulmányútján lett a téglá-expresszionista és az art déco építészet szerelmese, melyet aztán az Egyesült Államokban kamatoztatott, többek között a New York-i „The Coops” lakónegyed kialakításában. Tengerentúli népszerűsége dacára 1928-ban visszaköltözött szülővárosába.

A debreceni utcakép szempontjából Sajó talán legjelentősebb munkája a status quo hitközség Hatvan utca 6. szám alatti bérháza, melyet 1929. július 19-én avattak fel – az ünnepségen többek között dr. Hadházy Zsigmond (1876–1942) főispán alábbi beszéde hangzott el:

„Meghajtom az elismerés zászlóját az izraelita hitközség előjárói és vezetői előtt s kívánom, hogy munkájuk eredményét sokig lássák jó egészségben. Legyen példa ez az építkezés, hogy nehéz viszonyok között is erős akarral lehet építeni, nemzeti munkát végezni s hogy az összefogás ilyen hatalmas műveket hozhat létre, mint ez a bérpalota.”²⁵

Kápolnás utcai imaház

A hitközségi bérpalota máig eredeti pompájában tündököl, de szintén kifogástalan állapotban áll Sajó, Vársáry István utca 7. szám alatti bérháza. A tervei szerint épült a világ első földszinc stadionja, melyet 1934-ben avattak fel, ám azt 2013-ban a komplexum „rekonstrukciója” során szinte teljesen felszámolták, de Sajó emblemikus „maratoni kapuja” beépült a Nagyerdei Stadionba.²⁶

HOLOKAUSZT

1944. május közepén állították fel a gettót, melyet a Hatvani utca szelt ketté, s a köznyelvben, mint a kis- és a nagygettó élt. Június 21-én a Debrecen déli részén álló Serly-féle téglagyárba terelték a gettó nyolcezer-egyszáz lakóját, ahová már korábban a környék nagyobb gettói: a balmazújvárosi, hajdúböszörményi, hajdúdorogi és hajdúnánási zsidóit gyűjtötték össze – ekkor mintegy tizenháromezer(!) főre nőtt a létszám. Innen június 25–28. között négy ütemben deportálták az embereket; körülbelül hatezer embert Auschwitzba és hétezer embert Strasshofba indítottak – utóbbiakat gyárakban és mezőgazdasági üzemekben dolgoztatták, ahol jobb volt a túlélési arány.²⁷

A ZSIDÓNEGYED FEJLŐDÉSE

A Deák Ferenc utcában álló status quo nagyzsinaogóga és a iparkamarai székház a bombázások ellenére csak kisebb sérüléseket szenvedett. Megkezdődtek a zsinagóga helyreállítási munkálatai, mely során a tető emberi mulasztás miatt lángra kapott és a 13 méter átmérőjű, 44 méter magasságig felérő központi kupola beszakadt. A fedél nélkül maradt zsinagógát alapolcolták és még reménykedtek a felújításban, 1956-ban felmerült, hogy könyvtárként hasznosítanák, ám végül 1962-ben lebontották –²⁸ ma már nem csak a helye, de még az utca sem létezik, az 1948-ban felállított Petőfi szobor mögött állt.

Míg a város egyik ékszerdobozza elpusztult, addig a klasszikus debreceni zsidó negyed nagy része használatban maradt, átöröklődött a 21. századba, 2016-ra pedig szépen felújították az épületeket is. A Pásti utcai orthodox zsinagóga elsősorban kulturális funkciót kapott, de az udvarban lévő beszmedrest ma is használják. Az ima-

ház pincéjében az talajvíz táplálta régi rituális fürdő közösségi tér, kóser borozó lett, de nem maradt a város kóser mikve nélkül sem, 2012-ben felújították a Pásti utca másik rituális fürdőjét, melyet esővíz táplál. Itt, az udvarban – az utcai forgalom elől láthatatlan helyen – állították fel a több mint hatezer helybéli áldozat nevét soroló Holokauszt-emlékfalat Nagy Mariann tervezésében.

A Kápolnás utcai zsinagógát a nagy ünnepek alkalmával használja a hitközség, a szomszédos hitközségi székházban pedig az irodák mellett a nőegylet és a kórus tartja összejöveteleit, a földszinten kóser étkezde működik.

A debrecenit ma a vidék legnagyobb zsidó közösségnek tartják, egyes becslések szerint a városban és a környékről mintegy ezer fő ápol lazább-szorosabb kapcsolatot a hitközséggel. A tősgyökeres hitközséget egészíti a városban orvosnak tanuló több száz izraeli egyetemista is, akiknek a napi, reggeli és esti imádkozások mellett külön programokat is szokott szervezni az EMIH itteni rabbija, Faigen Sámuel, aki hamarosan újabb zsidó központtal egészíti ki az eddigi szép hitközségi infrastruktúrát.

Pásti utcai imaház

¹ Papp József, „Debrecen zsidó építészete. Adalékok a zsidóság debreceni letelepedéséhez”, *Debreceni Szemle*, 2015/4. 332–333. old. A továbbiakban: Papp, 2015.; ² Papp, 2015:341.; ³ Kepecs József dr. (szerk.), *A zsidó népesség száma településenként 1840–1941*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1993. 158. old.; ⁴ Blau Lajos dr., „A Debreceni zsinagóga építésének történetéhez”, *Magyar Zsidó Szemle*, 1894. 11. évf. 1. szám, 23. old. A továbbiakban: Blau, 1894.; ⁵ Blau, 1894: 24. old.; ⁶ Blau, 1894: 25. old.; ⁷ Gonda Moshe Eljáhu, *A debreceni zsidók száz éve. A mártírhalált halt debreceni és környékbeli zsidók emlékére – Meá sáná lejehudé Debrecen. Lezéher kedosé hákehilá vejsiwé hászevivá*. Tel Aviv: Debreceni Zsidók Emlékbizottság – Linotur, 1970. 51–52. old. A továbbiakban: Gonda, 1970.; Papp, 2015:341–343. old.; ⁸ Papp, 2015:339. old.; ⁹ Gonda, 1970: 63. old. – A forrásban Ktáv Szófer (Schreiber Ávrahám Binjámin Smuél, 1815–1871) szerepel, ám az életrajzi adatai miatt ez nem lehetséges, sokkal inkább valószínű, hogy fiához, a Sévet Szóferhez (Schreiber Szimhá Bumin, 1842–1906) írta Bernfeld a levelét; ¹⁰ Papp, 2015:344–345. old.; ¹¹ Papp, 2015:345. old.; ¹² Papp, 2015:346–347. old.; ¹³ „Hírek – Templomavatás Debrecenben”, *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 42. szám, 13. old.; ¹⁴ Gonda, 1970: 136–137. old.; ¹⁵ „Megnyit a debreceni zsidó gimnázium”, *Egyenlőség*, 1921. 40. évf. 37. szám, 12–13. old.; ¹⁶ „Kardos Albert nyolcvanadik születésnapja”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1941. 3. évf. 52. szám, 3. old.; ¹⁷ „A debreceni zsidó gimnázium”, *Egyenlőség*, 1933. 53. évf. 41. szám, 13. old.; ¹⁸ „Hírek – Strasser Salamon főrabbi 70 éves”, *Zsidó Ujság*, 1933. 9. évf. 40. szám, 10. old.; ¹⁹ Papp, 2015:346–347. old.; ²⁰ „A debreceni jesiva felavatása”, *Zsidó Ujság*, 1925. 1. évf. 9. szám, 4. old.; ²¹ „Bocher-otthon Debrecenben”, *Zsidó Ujság*, 1926. 2. évf. 23. szám, 5. old.; ²² Eden Einczig, Joseph, *The Jews of Kaszony, Subcarpathia*. New York: Meadow Reproductions, 1988: 24. old.; ²³ Papp, 2015:344. old.; ²⁴ Gazda Anikó, *Magyarországi zsinagógák*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1989. 146. old.; ²⁵ „Impozáns ünnepség keretében avatták fel a debreceni hitközség új palotáját”, *Egyenlőség*, 1929. 49. évf. 47. szám, 7. old.; ²⁶ Bolla Zoltán, *A magyar art déco építészeti – Hungarian Art Deco architecture*, vol. I. Budapest: Arion Kft., 2016. 222–227. old.; ²⁷ Braham, Randolph L. (főszerk.), *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, vol. II. Budapest: Park Könyvkiadó, 2010. 500–503. old.; ²⁸ Papp, 2015:346. old.

KÓSER KONYHA DUBAITÓL DEBRECENIG

A HAMSZA ÉTTEREM SZAKÁCSÁVAL BESZÉLGETTÜNK

Nemrégiben nyílt meg Magyarország legújabb kóser étterme, a debreceni Hamsza, mely magas minőségű alapanyagokból készült, modern, a közel-keleti konyha által ihletett fogásaival különleges kulináris élményt kínál az oda betérőknek.

Az étterem főszakácsa, Aharon Faigen korábban Dubaiban főzött gazdag üzletemberek számára luxuslakosztályokban, Izraelben széles kínálatot felsorakoztató salátázót üzemeltetett és korábban Magyarországon is dolgozott már az EMIH kötelékében. Vele beszélgettünk.

CHANA DEUTSCH INTERJÚJA

- Hogyan került Magyarországra és azon belül is Debrecenbe? Megszerette a várost?

- Négy évvel ezelőtt érkeztem először Magyarországra, 2018-ban. Azért jöttem, hogy Óbudán készítem el a peszachi lakomára szánt ételeket. Nagyon megszerettem a helyet, a légkört és a helyi zsidó közösséget is. Peszách végén úgy döntöttem, hogy még egy kis ideig Magyarországon maradok. Ekkor az Óbudai Kóser Catering vezetője voltam és butik cateringet alakítottunk ki [ld. a keretben], mely kóser rendezvények számára szolgáltatott különlegesen magas színvonalú gasztronómiai élményt nyújtó ételeket.

2019-ben megházasodtam és ezt követően, a koronavírus okozta világjárvány kezdetén Izraelbe költöztünk. Itt különleges salátázót nyitottunk, részt vettünk különféle projektekben Dubaiban és csodálatos kislányunk megszületését követően úgy döntöttünk, hogy visszatérünk erre a nagyszerű helyre, a magyarországi zsidó közösséghez. Szeretem Debrecen nyugalmit és csendjét és azt a változatosságot is, melyet a közösség, az itt tanuló diákok és a turisták szoros kapcsolata tesz lehetővé.

- Miért lett éppen szakács? Mi az, ami igazán vonzza ebben a szakmában?

- A szakácsmesterséghez vezető utam az izraeli hadsereg egyik elit alakulatának konyháján kezdődött. Nagyon élveztem, hogy a gyakorlatról visszatérő, éhes katonákat finom és tápláló ételekkel kényeztettem, szerettem főzni a szombatra is a bázison maradó katonáknak és boldoggá tett, hogy a főzőtimmel örömet okoztam. A katonaság után a Tadmor nevű, híres izraeli vendéglátóipari szakiskolában folytattam a tanulmányaimat, ezt gyakorlati időszak követte, majd jó nevű izraeli éttermekben dolgoztam.

Hogy mit szeretek leginkább ebben a foglalkozásban? Azt a lehetőséget, hogy különféle országok konyhaművészetének autentikus ételei alapján modern fogásokat készíthetek a saját értelmezésem szerint.

- Miért olyan különleges a Debrecenben most megnyílt Hamsza étterem?

- Mert egyedi szint jelent a környékbeli étkezési lehetőségek palettáján. A Hamsza étterem látogatói gazdag, a hagyományos és az újszerű ízeket ötvöző kínálatunkból válogatva megismerkedhetnek a modern izraeli és mediterrán konyha fogásaival. Az ételek elkészítéséhez a legmodernebb főzési technikákat használjuk fel.

- Melyik a kedvenc fogása és melyiket ajánlaná feltétlenül megkóstolásra?

- A kedvencem a marokkói curry halfalattal. Hogy melyiket is ajánlanám? Nehéz egyet kiválasztanom, hiszen az étterem kínálatából minden egyes fogást szeretek és különlegesnek tartok. De ha mindenképpen választanom kell, akkor előételnek a padlizsános carpacciót ajánlom, főételnek pedig a báránnyúsos humuszt, vagyis csicseriborsókrémen tálalt báránnyt. De legfőképpen azt ajánlom, hogy látogassanak el hozzánk egy baráti társasággal, rendeljenek meg néhány fo-

BUTIK CATERING

Olyan catering, mely igen magas minőségű, kézzel készült, különösen és stílusosan tálalt ételeket tartalmaz a kínálatában. Jellemzően helyi és sokszor organikus alapanyagokat használnak, részben a fenntarthatóság érdekében, részben pedig azért, hogy a lehető legízletesebb és legtökéletesebb, a megrendelő igényeire szabott ételt állítsanak elő. A butik cateringben sokszor lehetőség van szezonális menü rendelésre vagy olyan különleges igényekhez való alkalmazkodásra, mint a vegán, vegetáriánus, gluténmentes vagy más, az átlagostól eltérő étrend. A fogásokat a rendezvény jellegének megfelelően, személyre szabottan választják ki a megrendelővel közösen és a feltálatl étek között nem szerepelnek iparilag előállított ételek. A tálalásnál jellemzően odafigyelnek a legkisebb részletre is, ízletesen elrendezett növényekkel, virágokkal és sokféle egyéb elemmel – igényes kivitelezésű kerámiatálakkal, kis táblákkal, szalagokkal – díszített asztalokon szolgálják fel a szépen elrendezett fogásokat. Mindezt egy általános téma fogja össze, mely mindig személyre szabott és illeszkedik a megrendelő igényeihez, valamint a rendezvény vagy esemény jellegéhez. Ez azt is jelenti, hogy minden egyes rendezvény egyedi és különleges.

gást és osztozkodjanak. Ezt angolul úgy nevezik: sharing – többféle ételt rendelnek, és mindenki mindegyikből vehet, így egy étkezés alkalmával sokféle fogást és ízvilágot is ki lehet próbálni.

- Vegetáriánus vagy vegán és gluténmentes ételeket is kínálnak?

- Bár a főételeink mind húsosak, a menüben – az előételek és az első fogásnak ajánlott ételek között – szerepelnek vegán saláták, melyeket különféle kenyerekkel szolgálunk fel, vegetáriánus vendégeink pedig rendelhetnek klasszikus izraeli saksukát, mely ugyan húsmentes, de tojás jár hozzá. Az első fogásnak szánt ételek, a saláták és a főételek között egyaránt szerepel gluténmentes opció a választékban.

- Mi jelenti a legnagyobb kihívást egy Debrecenben működő kóser séf számára? Hogyan lehet legyőzni a kihívásokat?

- A legnagyobb kihívást az jelenti, hogy megtanítsam a csapatomnak a saját kulináris nyelvezetemet és annak megfelelő használatát. Vagyis mindent a lehető legnagyobb pontossággal kell elkészíteni és minden egyes, a tányérra kerülő ételnek be kell töltenie a neki szánt szerepet, még a legkisebb részletnek is. Mindezt olyan nyelven kell elmagyaráz-

nom és átadnom az étterem dolgozóinak, amit én még éppen csak most tanulok...

A csapatom azonban csodálatos és haladásra, tanulásra kész, így sikerül legyőznöm ezeket a kihívásokat. Szeretettel és türelemmel fordulok feléjük és hiszek bennük, ezt meghálálják. Közben persze folyamatosan tanulok magyarul. Az eredmény szerintem önmagáért beszél. Jöjjenek el és tegyenek minket próbára!

„Festményeim a sötétben is reményt és fényt hoznak”

Gendelman Sára Gabriella néhány évvel ezelőttig aktív tagja volt a Vasvári Pál utcai zsinagóga közösségének. Történetét a Gut sábesz magazin és a zsidó.com is bemutatta. Azóta férjhez ment és családot alapított – valamint különleges tehetségére is rálelt. Gyönyörű színekkel és formákkal tarkított műveit a Zsilip Központban csodálhatjuk meg. STEINER ZSÓFIA INTERJÚJA

– Nagyon rég hallottunk önről, meséljen egy kicsit magáról, családjáról.

– Netanyán, Izraelben vallásos életet élünk a férjemmel és a két fiunkkal. Repül az idő, mert a nagyobbik szinte tegnap született, és szeptembertől már iskolába megy.

– Hogy kezdett festeni, alkotni?

– A művészet mindig is az életem része volt, kisgyerekkorom óta szeretek rajzolni. Festeni eddig sem lehetőségem, sem időm nem volt. A Covid által okozott elszigeteltség rám nagyon jó hatással volt, mert akkor ragadtam ecsetet, és azóta le sem tettem.

– Mit jelent az ön számára a festés, alkotás?

– Számomra a festés a kiteljesedést jelenti. Azokra a dolgokra szeretnék rávilágítani (szó szerint), amire rohanó világunkban kevés időt szentelünk, és mégis a legfontosabb dolgok. Mint például: család, hit, elmélyedés az élet értelmében stb.

– Milyen technikákat használ?

– Vásznonra festek olajjal és akrillal, ecset és festőkés használatával. A képeim különlegessége, hogy sötétben világító festéket viszek fel a vászonra. Ez elemi részét képezi festészetemnek, mert ezzel a zsidó hitvallást képviselem: festményeim a sötétben is reményt és fényt hoznak. Ez az Ars Poeticám.

A Zsilipben található képeim közül kettő is foszforeszkál a sötétben. A kedvencem a Smá, Izrael. Amikor lekapcsolod este a villanyt, az világítja be a szobát.

– Honnan szerez inspirációt a munkájához?

– A képeim a belső világomra vetítve tükrözik a mindennapi valóságot, a kultúra, a vallás és az emberek szeretete vezet a témaválasztásban. Lelki látomások készítetik festőkéseimet és ecseteimet, amelyek életre keltik a vászنامat.

– A magyar gyökerek megjelennek a munkáiban?

– Nagy hatással vannak rám a Magyarországon eltöltött évek – a piros csípős paprika, a csillogó kék Duna, a virágok ezer színe, a borok mesés árnyalatai az antik aranytól a gazdag mézes árnyalatig, a mély borostyánig és a sötét vörösig.

– Hogy állt össze a Zsilip kiállítás anyaga?

– A Zsilip Ros hasana előtt pár nappal nyitotta meg kapuit. Így, stílusosan, úgy gondoltam a zsidó ünnepeket és hagyományokat bemutató 40 festményem közül az őszi ünnepeket felelevenítők kerüljenek kiállításra.

- Ezek a képek megvásárolhatóak?

- A festményeim mindenki számára elérhetőek és megvásárolhatóak. A kedves érdeklődők megtalálnak a közösségi oldalakon és WhatsApp-on is (lásd lent).

- Kiknek szánja a műveit? Csak a vallásos közönségnek, vagy szélesebb az érdeklődők rétege?

- A képeimet mindenkinek szeretettel ajánlom. A műveim megrendelésre is készülnek, egyedi igények alapján vallásos elemekkel vagy anélkül (vagy a térhatású kompozíciókkal kombinálva) kifejezve a célhatást. Személyes benyomásokat gyűjtök az ügyfeleimmel folytatott baráti és kötetlen beszélgetés során. A modern kor lehetővé teszi ezt akár virtuálisan, az internet segítségével. Ezek az információk formákká alakulnak, tele a megrendelőim személyiségének színeivel. Mindezek a tapasztalatok, tanulmányok

és mozgások összeadják azt a különleges összetevőt, amelyet a festékeimbe öntök, hogy elérjem a megfelelő színösszeolvadást. Ezek az egyedi, bátor, de kifejező, díszes új színösszeállítások az én különleges ajándékom, amelyet legbecsesebb mecénásaimnak ajánlok. A budapesti közösség tagjai, első megrendelésük alkalmával, kedvezményes, egyedi áron tudnak rendelni és meglepni magukat vagy szeretteiket egy Gendelman festménnyel és a szállítási költséget én állom.

Elérhetőségek:

Facebook:
@gabygendelman
Instagram @ggabyart
A weboldalam:
www.ggabyart.com

WhatsApp
elérhetőségem:
+972505896312

Az előítéletesség lebontása elsősorban oktatással lehetséges

Nemrégiben tartotta az EJA (European Jewish Association – Európai Zsidó Szövetség) a konferenciáját Budapesten. Itt elhangzott, hogy Magyarországon (és Olaszországban) a legjobb a zsidó emberek életminősége. Ennek kapcsán beszélgetünk Szalai Kálmánnal, a Tett és Védelem Alapítvány titkárával a szervezet idei tevékenységéről és tapasztalatairól. JUHÁSZ VALI INTERJÚJA

– A konferencián szó esett arról, hogy milyen a közép-európai országokban a zsidóság helyzete. A V4 országokban – ahol a TEV a monitoring-tevékenységét végzi folyamatosan – milyen gyűlöletcselekményeket tapasztalnak?

– A V4-ek országaiiban már három éve működik az antiszemita incidens-monitoring szolgálatunk, melynek során az EBESZ által javasolt módszertan, részben a helyi viszonyokra aktualizált módszertana alapján rögzítjük a zsidóellenes megnyilvánulásokat. A térségben többnyire gyűlöletbeszéd formájában jelennek meg az antiszemita incidensek, fizikai támadást vagy rongálást nagyon ritkán azonosítunk. Az éves incidensek száma országonként átlagosan 40-50 esetszám közé tehető.

– Mennyiben különbözik ez a szám az Európa országaiiban tapasztalható antiszemita bűncselekmények számától?

– Nyugat-Európában sokkal nagyobb számú azonosított antiszemita gyűlöletcselekményről beszélünk. Németországban például 2021-ben a legújabb jelentések szerint több mint 2700 esetet regisztráltak, melyek között 63 támadás és hat szélsőségesen erőszakos bűncselekmény is előfordult. Franciaországban 900 fölött volt az antiszemita gyűlöletcselekmények száma, ezek között kisebb arányban fordultak elő személyek vagy intézmények elleni erőszakos cselekmények, bár ezek a számok annak tükrében is jelentősek, hogy az elmúlt nyolc évben a francia kormány több százmillió eurót költött a zsidó intézmények védelmére, nem kis részben a

megelőző intézkedések keretében történő kockázatelemző és értékelő eljárások fejlesztésére. Mindkét országról szóló jelentésben kiemelik, hogy jelentős a szélsőjobboldali politikai irányzatokhoz köthető elkövetők száma, de sajnálatos módon a szélsőbaloldali, illetve a szélsőséges muszlim irányzatokhoz kötődő elkövetőkről, elkövetési magatartásokról nem tesznek említést. Sajnos a tévesen értelmezett politikai korrektség ezen a területen is erősen korlátozza a tisztánlátást.

– Hogyan zajlik egy ilyen felmérés?

– Az elmúlt tíz évben – Európában talán egyedülállóan – összetett rendszert építettünk ki az antiszemita incidensek azonosítására, értékelésére és nyilvántartására. Több csatornát működtetünk az információszerezésre, a beérkezett információk értékelésére, ellenőrzésére, valamint az online térben megjelenő zsidóellenes tartalom azonosítására és ellenőrzésére. Jelenleg hét országban végezzük a monitoringtevékenységet, melyekben a helyi nyelvet és az antiszemita diskurzus árnyalatait is ismerő kollégák végzik az ellenőrzést és értékelést. Az online térben megjelenő óriási adatmennyiség miatt elkerülhetetlen volt a mesterséges intelligencia (AI) módszerek és alkalmazások bevezetése, melyek lehetőséget teremtettek egyúttal arra is, hogy, nyelvi sajátosságoktól függetlenül, minden országban képesek vagyunk a közösségi média nyilvános posztjait is ellenőrizni és az antiszemita tartalmakat kiszűrni.

NÉVJEGY

SZALAI KÁLMÁN

- SZÜLETETT: 1968
- FOGLALKOZÁSA: a Tett és Védelem Alapítvány titkára
- CSALÁD: feleségével 3 gyermeket nevelnek

– Milyen időközönként készítenek összefoglalást a folyamatos mérésről?

– Az antiszemita incidensekről havi jelentést készítünk, melyeket helyi partnerekkel közösen teszünk majd közzé. Jelenleg a partneri megállapodások véglegesítésén dolgozunk hat országban, illetve év végéig tervezzük beindítani a franciaországi és a németországi antiszemita incidens-monitoring tevékenységünket.

– Mennyiben függ össze a mérések alapján az adott ország kimutatható előítéletessége és a gyűlöletcselekmények előfordulása?

– A Tett és Védelem Liga 2020-ban 16 országban elvégezte az antiszemita előítéletesség-kutatást, melynek alapvető megállapítása az, hogy a társadalmakban jelen lévő antiszemita előítéletesség – melyet több

tényezővel mértünk: kognitív dimenzióval, ami az antiszemitizmus tartalmával, a zsidókkal kapcsolatos előítéletekkel való egyetértésként írható körül és az affektív dimenzióval, amely a zsidósághoz fűződő érzelmi viszonyulást határozza meg, illetve a konatív dimenzióval, amely az előítélettel összhangban álló cselekedetekre való készenléletet, például diszkrimináció elfogadására való készséget fejezi ki – és az erőszakra való hajlandóság között nincs közvetlen összefüggés. Az ijesztő zsidóellenes erőszak olyan társadalmak békéjéért is feldúlhatja, amelyekben viszonylag kevés az antiszemita, de egy elszánt antiszemita kisebbség – legyenek ezek iszlamiszták, szélsőjobboldaliak vagy szélsőbaloldali terroristák – az erőszakot választja a politikai cselekvés eszközeként. Ezekre látunk példát számos nyugat-európai országban.

- Mit tud tenni a TEV a nemzetközi szervezetekkel közösen az előítéletesség csökkentése érdekében?

- Ahogy az Európai Bizottság által közreadott, az antiszemitizmus elleni küzdelemre és a zsidó élet előmozdítására vonatkozó európai uniós stratégia véleményezésénél is megfogalmaztuk, eljött a cselekvés ideje és konkrét programokkal kell a terjedő antiszemita jelenségek és a mögöttes előítéletességet visszaszorítani. A TEV az elmúlt tízéves működése során elért magyarországi „jó gyakorlatokra” hivatkozva mind az oktatás-fejlesztés, mind a holokauszt-émlékezés, mind pedig a monitoring-tevékeny-

TETT ÉS VÉDELEM ALAPÍTVÁNY

Az EMIH, Köves Slomó vezető rabbi kezdeményezésére, 2012 novemberében hívta életre a Tett és Védelem Alapítványt, mely a romló minőségű közbeszéd, a kirekesztés, az antiszemitizmus táptalaját adó ismerethiány, valamint az atrocitások és törvényszegések elleni erélytelen jogi fellépéssel szemben kíván új alternatívát nyújtani, a pozitív zsidó identitás és a közösségi szerveződés stratégiája mentén. Gimnazistákkal és egyetemi hallgatókkal, kormányzati és ellenzéki politikusokkal, értelmiségiekkel és egyházi vezetőkkel folytatott több hónapos egyeztetés vezetett ahhoz a felismeréshez, hogy a védelemért tenni kell. A Tett és Védelem Alapítvány a jövőben is elsődleges feladatának tekinti a széles körű konzultációt, hiszen egymás elfogadásához csakis a nyitottsággal vezérelt, előítéleteket félreállító kölcsönös megismerés vezethet.

A Tett és Védelem Alapítvány bejegyzett civil szervezet, melynek kurátorai a teológiai és világnézeti önmeghatározásuktól függetlenül, a legfontosabb Magyarországon működő zsidó vallási és kulturális irányultságokat kívánják megjeleníteni, ezzel is szimbolikusan kifejezve, hogy az antiszemitizmus elleni fellépés mindannyiunk közös ügye.

A Tett és Védelem Alapítvány közössége azokat a zsidó és nem-zsidó önkénteseket és támogatókat várja, akik az antiszemitizmus elleni fellépést szívügyüknek tekintik, azért cselekvő tettekkel és akár anyagi felajánlásokkal is kívánnak áldozni.

ség vonatkozásában tényleges európai cselekvési programokra tettünk javaslatokat, melyek közül néhányat a Régiók Bizottsága elfogadott és az Európai Parlament felé javaslatként meg is fogalmazott.

- Egy interjúban a napokban az oktatás fontosságáról is szó esett az antiszemitizmus visszaszorításának kapcsán. Milyen ehhez kapcsolódó (és egyéb) tevékenységet tervez a TEV a jövőben?

- Meggyőződésünk, hogy az előítéletesség lebontására elsősorban az oktatás eszközrendszerén keresztül lehetséges, ezért mind az Európai Bizottságnak, mind pedig az Európai Parlamentnek megfogalmaztuk a javaslatunkat olyan oktatási program-

ra, mely országokon átívelően képes a tananyagokban megjelenő zsidósággépet monitorozni, ellenőrizni és javaslatokat megfogalmazni a vitatott vagy félreérthető tartalmakkal kapcsolatos korrekciókra. Bár az oktatással kapcsolatos kérdések nemzeti hatáskörbe tartoznak, az Európai Bizottság jelentős lépéseket tud tenni annak érdekében, hogy az előítéletek táptalaját adó ismerethiányt és tudatlanságot enyhítve, a tagállami alap- és középfokú oktatási rendszerekben használatos tananyagok ellenőrzésére, fejlesztésére nyújtott támogatások révén a felnövekvő fiatal generáció pontosabb képet kapjon a zsidóságról, holokausztról és nem utolsósorban a modern Izraelről.

A fűszerek hazája: INDIA

Akármilyen nép konyháját tekintjük is, a fűszerek meghatározó szerepet játszanak az ízvilág kialakításában. A fűszerek lehetnek gyökerek, száruk, levelek, magok, kérgék, termések, származhatnak növényekből, gombákból vagy ásványi anyagokból, a lényeg, hogy illatuk, ízük, színük vagy egyéb tulajdonságuk (például tartósítás) révén kis mennyiségben az ételinkhez adva jelentős változást érhetünk el általuk az elkészült fogásokban. Sorozatunk most következő részében a fűszerek hazájába, a mesés Indiába kalauzoljuk olvasóinkat. *DÉNES ANNA ÍRÁSA*

INDIA ZSIDÓSÁGA

Indiában három, egymástól nagy mértékben különböző zsidó közösség élt: a kocsini zsidók (ők fekete és fehér csoportra oszlanak), a Bene Jisrael és a bagdadi zsidók. Évezredes hagyományaik, sajátos szokásaik – és természetesen jellegzetes konyhaművészetük is különbözik a zsidóság többi ágában fellelhetőtől. Zsidó kereskedők bizonyíthatóan jártak Indiában már az első jeruzsálemi Szentély idejében. Régészeti leletek bizonyítják, hogy ekkoriban már az indiai áruk is elérhetőek voltak a szent városban, ami jól mutatja a júdeai királyság gazdasági

Kocsini gyerekek 1936-ban

erejét és központi szerepét a nemzetközi kereskedelemben. A jeruzsálemi Óváros tövében fekvő Dávid városa nevű archeológiai parkban nemrégiben érdekes felfedezést tettek az Izraeli Régészeti Hatóság és a Tel-Aviv-i Egyetem kutatói: a júdeai királyság pecsétjével ellátott boros korsókban vanília nyomára bukkantak. „*A felfedezés remekül mutatja, hogy milyen luxusterméket importáltak Izraelbe. A vanília feltehetően Indiából és környékéről származott, és a városon áthaladó nemzetközi kereskedelmi útvonalon jutott el Jeruzsálembe*” – közölték a feltáró régészek.

Mielőtt részletesen szólunk a csoportok konyhaművészetéről, rovatunkban rendhagyó módon bevezetjük olvasóinkat a sokunk számára oly távoli és ismeretlen közösségek történetébe. A bevezető egyes részeinek és a receptek többségének alapjául *Claudia Roden: The Book of Jewish Food – An Odyssey from Samarkand to New York* című könyve (New York, 1996) szolgált.

FEKETÉN-FEHÉREN: KOCSINI ZSIDÓK

Kocsin a dél-indiai Kerala államban található. A kocsini zsidók ősei a második jeruzsálemi Szentély lerombolásakor (a polgári időszámítás szerinti 70-ben) menekültek el Izraelből, bár a legenda mintegy ezer évvel korábbra, Slomó (Salamon) király korára teszi az első zsidó közösség megtelepedését Dél-Indiában. A fekete kocsini zsidók ugyanis úgy mesélik, hogy fűszerkereskedő őseik még Slomó király idejében kerültek Indiába, és ők a tíz elveszett törzs egyikének leszármazottai. Ami bizonyos, hogy a polgári időszámítás első ezred-

A Jonah család: bagdadi zsidók

ILANA SONDÁK TULAJDONA

VÖRÖS LENCSES DÉL-INDIAI LEPÉNY

párve, glutén- és tojásmentes

¾ pohár rizs; ½ pohár vörös lencse; 1 pohár víz; só, őrölt bors, ízlés szerint; ½ kk. őrölt kurkuma; egy maroknyi friss koriander és/vagy petrezselyem; egy kevés növényi olaj a sütéshez

A rizst és a lencsét átmoszuk és átválogatjuk. Gyors mozdulatokkal megkeverjük a vizet, majd hagyjuk leülepedni. Ezt néhányszor megismételjük, hogy megbizonyosodjunk róla: nincs bogár az ételben. Ezt követően legalább nyolc órán át ázni hagyjuk. A vizet az áztatás után leszűrjük, a rizst és a lencsét egynemű masszává turmixoljuk, szükség esetén egy kevés áztatóvízzel hígítjuk. Letakarva, meleg helyen 24 órán át pihentetjük-erjesztjük. Az egynapos pihentetési idő leteltével a fűszereket a masszába keverjük. (A petrezselymet és a koriandert vízbe kell áztatni, majd ellenőrizni, nehogy bogár kerüljön általuk az ételbe.) Egy serpenyőt olajjal kikenünk, felforrósítjuk, és egy szűk merőkanálnyi masszát öntünk bele. Elsimítjuk. A lepényeket mindkét felükön egy-másfél percig sütjük (érdemes figyelni, mert gyorsan átsül és hamar kiszárad), rizzsel, salátával, mártogatókkal forrón tálaljuk. Változatként az erjesztés szakasza kihagyható, így gyorsabban elkészül az ebéd.

fordulójára gazdag, virágzó, és a helyi uralkodókhoz lojalis zsidó közösség élt itt, melynek tagjai szokatlanul sokféle joggal rendelkeztek. A zsidók a helyi malajam nyelv sajátos, héber kifejezésekkel gazdagított változatát beszélték.

Az ibériai zsidók ötszáz évvel ezelőtti elűldözése után újabb közösséggel gyarapodott a térség: ők voltak a paradexi (idegen) vagy más néven fehér zsidók, akik többnyire egyetértésben, de teljesen elkülönülve éltek az eredeti, más néven fekete közösségtől. Rendkívül jó kapcsolatot alakítottak ki a hindu vezetéssel. Foglalkozásukra nézve sokan fűszer-kereskedelemmel

ez volt: „A gyümölcsöt hat vagy nyolc darabra török és ezeket kiteszik a napra száradni. A gyümölcs színe hófehérről barnává változik és szikla keménységű lesz. Az olajat olajprésben nyerik ki. A szegényebb néposztályok mindenféle célra használják – élelmiszernek, fejre, bőrre és világításra is” – írta beszámolójában. A kókuszdióból ecetet és cukrot is készítettek, emellett – a még éretlen kókuszdió levéből – egy neera nevű italt gyártottak.

A közösségi élet a zsinagógában zajlott. Zsinagógáik egészen különlegesen épültek fel, ugyanis két tóraolvasó asztal is állt bennük. Hétköznapiakon a Tórát a férfi részben álló emelvényen olvasták, szombaton és

RAITA – az indidai zsidók joghurtos uborkasalátája (Claudia Roden könyvéből, a Bene Jiszrael közösség egyik tagjától)

tejes, glutén- és tojásmentes

2 uborka; egy nagy fej, nem túlságosan erős ízű hagyma; só; 750 g natúr vagy görög joghurt; cayenne bors vagy chilipaprika, ízlés szerint

Az uborkát meghámozzuk és nagyon apróra vágjuk vagy reszeljük. Ugyanígy járunk el a hagymával is. Szűrőbe tesszük, alaposan megsózzuk és egy tál fölé tesszük nagyjából két órára, míg minden lé kicsöpög belőle. A só csökkenti a hagyma erőteljes ízét és a legnagyobb része távozik a folyadékkal. Átöblítjük, leszűrjük. A joghurtot alaposan összekeverjük a cayenne borsal és belekeverjük a zöldségeket. Variációként egy-két evőkanál beáztatott és leszűrt mazsolával gazdagíthatjuk.

foglalkoztak: borsot, tamarindot, fahéjat, szegfűszeget, szerecsendiót, kardamomot, gyömbért és kurkumát szállítottak. Egy XIX. századi utazó, David D’Beth Hillel rabbi leírása szerint csodálatos gyümölcsöket evett a helyi zsidóknál, például kókuszdiót, mangót és gujávát. Részletesen írt a kókuszolaj készítéséről is, mivel a kocsini fehér zsidók egyik fő foglalkozása éppen

ünnepnapokon azonban a felső emeleten álló, nők számára fenntartott karzaton található emelvényt használták, hogy ezzel is ösztönözzék az asszonyokat a zsinagóga látogatására. Az asszonyok és a gyerekek egy külön lépcsőn érték el a karzatot. A gyerekeknek tanórákat is tartottak itt. A zsidó lányok közül sokan olyan magas szinten sajátították el a gyakorlat hatására a tóraolvasás

dallamát, hogy egy-egy idősebb nagynéni vagy a nagymama tanította meg a 13 évükhöz közeledő fiúknak az olvasást, mivel egyébként is a nők voltak a kocsini zsidók körében felelősek a gyermekek oktatásáért.

Hogy mi e furcsa szokás eredete, nem tudjuk, egyesek a lépcsővel ellátott itáliai zsinagógatípusra vezetik vissza, mások pedig a második Szentély idejéből származtatják a szokást, egy talmudi mondat alapján (Szota 41a-b), mely szerint a smitá év végén különleges emelvényt építettek a női részben a tóraolvasáshoz. Ilyen zsinagógák álltak, illetve állnak ma is Ernakulam, Parur, Kerala, Mala és Mattancherry településen. Amikor az indiai zsidók Izraelbe költöztek, szokásaikat is magukkal hozták. Így például az izraeli Nevátim mosáv zsinagógájában is megfigyelhetjük a kettős tóraolvasó emelvényt.

A kocsini zsidók mindig is szigorúan ragaszkodtak vallásukhoz, amellet, hogy mindig jó viszonyt ápoltak a környező népekkel. Az Izraelbe való visszatérés-

Bene Jiszráél

más zsidó közösségtől. Ők is a tíz elveszett törzstől eredeztetik magukat és úgy mesélik, hogy kereskedő őseik hajótörést szenvedtek India partjainál, így kerültek a félszigetre. Néhány száz évvel ezelőtt csatlakozott hozzájuk egy

ZÖLDBORSÓS PULAU (piláf, vagyis rizses egytálétel) (Claudia Roden könyvéből, a Bene Jiszráél közösség egyik tagjától)

párve, glutén- és tojásmentes

2 ek. szeszámag-, földimogyoró vagy más könnyű növényi olaj; egy db 5 cm-es fahéjrúd; 5 vagy 6 szegfűszeg; 2 közepes méretű hagyma finomra aprítva; 500 g basmati, patna vagy amerikai hosszú szemű rizs; 500 g friss vagy fagyasztott zöldborsó; 90 g krémes kókusz; másfél kk. só; 8 kardamom magja vagy 1 kk. őrölt kardamom (opcionális); nagy csipet őrölt szerecsendió (opcionális)

Az olajat széles serpenyőben felmelegítjük, hozzáadjuk a fahéjat és a szegfűszeget és amikor sercegni kezd, beletesszük a hagymát is. Kis lángon, időnként megkeverve aranszínűre pirítjuk. A hagyma felét kivesszük a lábosból és félretesszük az étel díszítéséhez. A megmosott és átválogatott rizst a lábosba tesszük és addig kevergetjük, amíg teljesen bevonja a lábosban maradt fűszeres olaj és hagyma. Ekkor belekeverjük a zöldborsót is. A krémes kókuszt egy liternyi vízben, alacsony lángon főzve elkeverjük és a rizsre öntjük. Hozzáadjuk a sót, valamint – amennyiben használunk – a kardamomot és a szegfűszeget is. Elkeverjük, majd nagyon alacsony lángon, letakarva húsz percen át főzzük, amíg a rizs megpuhul. Ha túlságosan kiszáradna és a rizs a lábos aljához ragadna, néhány kanálnyi vizet adhatunk hozzá. A félretett pirított hagymával díszítve, melegen tálaljuk. A díszítéshez használhatunk a pirított hagyma mellett 100 gramm kesudiót vagy blansírozott mandulát, amit olajon kissé megbarnítottunk, valamint két evőkanálnyi, forró vízben néhány percig főzött, majd leszűrt mazsolát is.

ről soha nem mondtak le, így a zsidó állam megalapítása után gyakorlatilag a teljes közösség a zsidó államba vándorolt, és elsősorban mezőgazdasági településeken – mosávokban – kezdtek új életet.

A LEGINDIAIBB ZSIDÓK: A BENE JISZRÁÉL

Öltözködésükben, szokásaikban, életmódjukban, nyelvükben és konyhaművészetükben a leginkább indiai csoport a Bene Jiszráél közösség, mely egyben az indiai zsidók legnépesebb csoportját is jelenti. Egészen a XVIII. század közepéig rejtve éltek, teljességgel elzárva minden

zsidó kereskedőkből álló csoport Bagdadból. A közösség virágozott, ám az íratlan szabályok értelmében tagjaik nem keveredtek egymással. Legnagyobb összesített lélekszámukat az 1940-es években érték el, ekkor mintegy 30 ezren voltak; a Bene Jiszrael közösség arányaiban jóval nagyobb volt, mint a bagdadiak. Az elmúlt évtizedekben az indiai zsidók túlnyomó többsége alijázott (Izraelbe költözött), ma, becslések szerint, 3-4 ezer zsidó él a hatalmas kiterjedésű országban, többségük Mumbaiban.

A Bene Jiszrael tagjainak hagyományai között szerepel a szombattartás, a kisfiúk körülmetélése a nyolcadik

GYÖMBÉRES-FOKHAGYMÁS RIZS

(Claudia Roden könyvéből, a Bene Jiszárel közösség egyik tagjától)

párve, glutén- és tojásmentes

A recepthez használt, nagy mennyiségű, pasztává dolgozott gyömbér és fokhagyma, melyhez hagymát és kurkumát adnak, különleges, az általános indiai konyhától eltérő ízt kölcsönöz ennek a rizsnek, mely – szárazsága miatt – jól illeszkedik a különféle indiai zöldségelekhez és szósszal tálalt húshoz.

500 g basmati rizs; 1 közepes fej hagyma; 5-8 gerezd fokhagyma; egy négy centiméteres gyömbérdarab, meghámozva; ½ tk. kurkuma; 3 ek. földimogyoró olaj vagy más könnyű növényi olaj; 8 szem egész bors; 5 szegfűszeg; 6 kardamom hüvely; 3 fahéjrúd; 1 ¼ tk. só

A rizst megmossuk és leszűrjük. A hagymát, fokhagymát és gyömbért egy evőkanál olajjal krémme turmixoljuk. A maradék olajat egy serpenyőbe töltjük, felhevítjük. Hozzáadjuk a fűszereket és nagyjából egy percig pirítjuk, amíg pattogni nem kezdenek. Ekkor hozzáadjuk a gyömbéres-fokhagymás krémet és néhány percen át alacsony lángon, kevergetve főzzük. Amikor felszáll a keverék csodás aromája, akkor adjuk hozzá a leszűrt rizst és jó alaposan, gyors, erőteljes mozdulatokkal elkeverjük. Sózzuk, majd 850 ml vizet adunk a láboshoz és megkeverjük. Letakarva felforraljuk és nagyon alacsony lángon mintegy 18 perc alatt majdnem készre pároljuk. Ekkor lezárjuk a lángot és még öt percig hagyjuk fedő alatt párolódni. Ezt az ételt ünnepnapokon vagy ünnepélyes események (például esküvői lakomák) alkalmával bőven megszórták blansírozott mandulával és mazsolával. A mazsolát néhány percre vízbe áztatták vagy vízben felforralták, míg megpuhult.

napon és a Smá ima elmondása. Ez utóbbi az egyetlen héber nyelvű imádságuk. Emellett megkülönböztettek tiszta és nem tiszta ételeket, tartózkodtak például a pikkelyek és uszonyok nélküli halak fogyasztásától. Elsősorban mezőgazdasággal és olajpréssel foglalkoztak. A szezámagból kinyert olajat főzésre, a földimogyoró- és kókuszolajat minden más célra használták.

IRAKBÓL INDIÁBA: A BAGDADI ZSIDÓK

A XVIII. század legvégén – XIX. század elején közel-keleti, elsősorban iraki származású zsidók (innen a „bagdadi” jelző) telepedtek le Bombayben és Calcuttában. Ők is kereskedők voltak, a Közel- és a Távols-Kelet között szállított áruk közé velencei tükrök, aranyfüst és réz tartozott, valamint olyan élelmiszerek, mint a kávé, a mazsola, a mandula, kókuszdió, mirha és fűszerek. E csoport tagjai viszonylag kicsi, jól behatárolható területen éltek, nem keveredtek más zsidó csoportokkal és soha nem váltak igazán indiaivá.

A Bene Jiszárel és a kocsini zsidók konyhaművészeite különleges, színes és magával ragadó. E két közösség évszázadokon keresztül békében élt a szomszédaival, nem szenvedtek üldöztetésektől a számtalan különféle nemzetiségű és vallású – hindu, muszlim, buddhista, keresztény, szikh, zoroasztriánus és örmény – társadalomban. A több évszázados együttélésnek, közeli és szoros kapcsolatnak ékes bizonyítéka a keralai, illetve konkani régió gasztronómiájának átvétele. Mindkettő számos aromatikusan fűszert használ és ezekkel különleges ízhatásokat ér el. A kocsini konyha dél-indiai konyha, rengeteg kókusztejjel, reszelt kókuszdióval, fűszerek

végtelennek tetsző választékával és rengeteg erős paprikával. A fehér kocsini zsidók konyhaművészetén erőteljesen érződnek arab hatások is.

A Bene Jiszárel közösség konyhája nyugat-indiai jellegzetességeket visel magán. Bár a zsidóknak megvan a saját, jól megkülönböztethető ételeik, melyek nem azonosak muszlim és hindu szomszédaik fogásaiival, mégis nagyon hasonlítanak. Sok hagymát, kókuszdiót és paradicsomot használnak és citromot alkalmaznak, amikor muszlim szomszédaik ételében túró vagy joghurt szerepel. Szeretik a szárított fűszernövényeket, a csípőset és a kesernyűset. Az általuk lakott Konkani régióban rengeteg rizst termesztenek, így nem csoda, hogy a Bene Jiszárel konyhájában bármi készülhet rizsből. A Bene Jiszárel tagjai maguknak vágják a házuk körül tartott baromfit. Maguknak természetették a különleges, macesszkészítés céljára szánt búzát. Nemcsak húst, de halat sem ettek tejjel együtt és hindu szomszédaik iránti tiszteletből a marhahúst is kizárták a konyhájukból. Ez a kulturális tabu olyannyira beleégett sokuk tudatába, hogy úgy vélték, a marhahús egyáltalán nem kóser.

Az indiai bagdadi zsidók konyhája meglehetősen összetett. Az iraki és szíriai fogásokhoz indiai ízek társultak, melyeket az angol konyha elemei egészítettek ki.

A nemzeti gyász napjaira, az év hó újholdjától tisá beávig terjedő kilenc „tejes” napra való tekintettel két párve, vagyis hús- és tejmentes köretet, egy ugyanebbe a kategóriába tartozó lepényt és egy hozzá való, tejes salátát ajánlunk. Ráadásként mindegyik receptünk glutén- és tojásmentes is.

Debreceni csoda New Yorkban

DÉNES ANNA MESÉJE

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

A világban semmi sem történik véletlenül, minden és mindenki Isten akaratát teljesíti. Ha nem érjük el a buszt, ha másik metróra szállunk, mint szoktunk – a világon mindennek oka van. Néha nem értjük meg, miért történtek éppen úgy a dolgok, máskor – mint a mi mesénkben is – hirtelen kiderül, mi volt az események ilyen alakulásának az oka

Nem olyan régen történt, amit most elmesélek nektek. A nagyszületek még kicsi gyerekek voltak, amikor – a nagy háború utáni években – ez a csodálatos esemény megeseett. A háborúban sok-sok zsidó vesztette el a családját, sokan maradtak a szülei, testvéreik vagy gyerekeik nélkül. Történetünk Amerikában játszódik, azon belül is New Yorkban. A magas, fehér hajú, barna szemű, foglalkozására nézve fényképész Sternberger Marcell szokása szerint felszállt a reggel 9 óra 9 perckor induló vonatra, majd onnan át akart szállni a metróra, hogy eljusson a munkahelyére. Ezen a napon azonban, amelyiken történetünk játszódik, úgy döntött, hogy kitérőt tesz, és meglátogatja betegeskedő barátját, Viktor Lászlót. Ezért aztán átszállt egy másik metróra. A kocsis tömött volt, de Sternberger hirtelen meglátott egy helyet, és gyorsan leült.

Ahogy elhelyezkedett, észrevette, hogy egy fiatal, fájdalmas tekintetű férfi ül mellette, magyar nyelvű újsággal a kezében. Sternberger magyarul szólította meg a férfit – hiszen ő maga is Magyarországról származott – és beszélgetni kezdtek.

Kiderült, hogy szomorú tekintetű utast Paskin Bélának hívják. Elmesélte, milyen viszontagságokat ért túl a háborúban és azt is, hogy a háború után hazatért szülővárosába, Debrecenbe, ám szülei egykori otthonában idegeneket talált, és abban a lakásban, ahol ő maga élt a feleségével, szintén ismeret-

lenek laktak. Ahogy szomorúan elhagyni készült a házat, gyerekhang csendült mögötte: „Paskin bácsi, Paskin bácsi!” – kiabált egy fiúcska, aki felismerte a rég nem látott ismerőst. Paskin Béla meglátogatta a fiú szüleit, akik könnyes szemmel mesélték el neki, hogy az egész Paskin család odaveszett a szörnyűséges háborúban. A férfi azonnal elhatározta, hogy otthagyja Debrecent, de még Magyarországot is. Amerikába költözött, nem sokkal azt megelőzően érkezett, hogy Sternberger Marcell találkozott vele a metrón. Hogy mi hozta éppen Amerikába? „A feleségemet keresem” – mondta az ember egyszerűen.

Sternberger érdeklődve hallgatta a történetet. Fiatal korából ő is jól ismerte Debrecent, ráadásul nemrégiben találkozott egy asszonnyal, aki szintén debreceni volt és mindenkijét elveszítette a háborúban. Azt remélte, hogy Amerikában talán a férje nyomára bukkanhat. A fényképészt annyira meghatotta az asszony története, hogy még a nevét és a telefonszámát is lejegyezte, hogy időnként felhívhassa. Addig kotorászott a pénztárcájában, míg megtalálta a gyűrött kis papírt a névvel és a számmal. Közeledett a megálló, ahol le akart szállni, így, miután belenézett a papírfecnicbe, gyorsan megkérdezte útitársát: „Mondja csak, véletlenül nem Máriának hívták a feleségét?”

Paskin Béla elsápadt. Lehetséges volna? Elképzelhető, hogy szépséges felesége, Mária mégis túlélte a háborút? Leszálltak a metróról és a legközelebbi telefonfülkéhez siettek. Tudjátok, akkoriban még nem voltak mobiltelefonok, az emberek vagy az otthonukból tudták egymást hívni vagy utcai telefonokról. Tárcsáztak. Egy csöngés, kettő, három. Egy örökkévalóságnak tűnt, mire felvették a kagylót. Egy női hang szólt bele. A fényképész feltett néhány kérdést, hogy biztos legyen a dolgában, aztán a mellette toporgó férfinak adta át a kagylót: „Próbáljon nyugodt maradni és beszéljen.

Csoda történt! Megtaláltuk a feleségét! Itt van a vonalban!” Ők azonban meg sem tudtak szólalni, csak zokogtak a telefonvonal két végén. Végül Sternberger taxiba ültette a síró férfit és pityergő feleségéhez küldte. „Csoda történt, csoda történt!” – ismételték, amikor végre újra együtt voltak. Férj és feleség, akik mindketten azt hitték, hogy soha többé nem láthatják már a másikat, Isten különleges akaratának köszönhetően újra egymásra találtak és többé soha-soha el nem hagyták egymást. Találkozásukhoz nem kellett más, mint hogy egy fényképész, valahol New Yorkban másfelé menjen egy jeles januári reggelen, mint amerre rendszeren szokott...

Az Ön számára az **Olajág Otthonok** nyújtják a legoptimálisabb életformát,

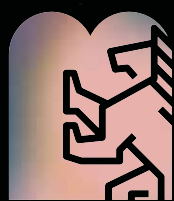
amennyiben az alábbiak közül egy vagy több pont is igaz Önre:

- ♦ hosszú távú, biztos lakhatási körülményekre vágyik,
- ♦ szeretné megőrizni az önállóságát, függetlenségét, szabad mozgását,
- ♦ hozzátartozói távol élnek Öntől vagy elveszítette őket,
- ♦ nem akarja terhelni a családját a mindennapi problémákkal, egészségügyi gondokkal,
- ♦ Ön hosszabb-rövidebb ideje egyedül maradt,
- ♦ magányosnak érzi magát, közösségre vágyik,
- ♦ nehezere esik a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, egyéb napi teendők,
- ♦ a folyamatos egészségügyi felügyelet biztonságot jelent Önnek,
- ♦ szeretne hasonló korúakkal ismerkedni, barátkozni, közös programokon részt venni,
- ♦ szereti tartalmasan tölteni a szabadidejét.

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyögmasszőr, sószoba, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

Sóletfesztivál

**ZSINAGÓGÁK
HETE**

**08
28**

Budai Parkszínpad

www.zsinagogakhete.hu

